

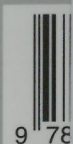
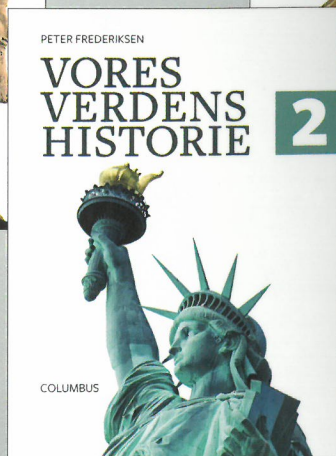
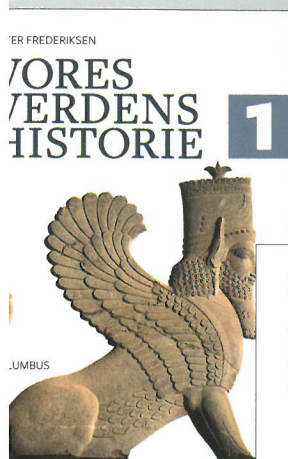
Vores danmarkshistorie fortæller hovedlinjerne i danmarkshistorien fra oldtid til nutid.

Vores danmarkshistorie er bygget kronologisk op med temaafsnit, så historien kan læses både ”på langs og på tværs”, og en række metodiske kuspunkter giver gode redskaber til at formulere og arbejde med væsentlige historiske problemstillinger.

Peter Frederiksen er historiker, gymnasielærer og forfatter til en lang række bøger til historiefaget og til en bredere offentlighed, senest *Vores verdenshistorie 1-3* (Columbus 19-2020). Han er forfatter til en række undervisningsbøger til ungdomsuddannelserne, bl.a.:

Vietnam fra drage til tiger,
Det tredje Rige – fællesskab og forbrydelse,
Danmark besat og befriet,
Grundbog til historie,
Grundbog til Danmarkshistorien,
Ideologiernes kamp og
Vores verdenshistorie 1-3.

Vores danmarkshistorie indgår i serien *Vores historie*.

Tilhører
historie.
Silkeborg
Gymnasium

HISTORIE

Tilhører
historie.
Silkeborg
Gymnasium

US

PETER FREDERIKSEN

VORES DANMARKSHISTORIE

PETER FREDERIKSEN

VORES DANMARKS HISTORIE

SLAVEHANDEL OG REVOLUTION

[1660-1849]

TIDSLINJE

- 1660 ● Enevælden indføres
- 1665 ● Kongeloven
- 1670 ● Ostindisk Kompagni oprettes
- 1672-1733 ● Erhvervelsen af de dansk-vestindiske øer
- 1683 ● Danske lov
- 1733 ● Stavnsbåndet indføres
- 1769 ● Første danske folketælling
- 1770-72 ● Struensee ved magten. Oplysningstidens ideer bl.a. Trykkefrihedsloven
- 1784 ● Kronprins Frederik tager magten
- 1786 ● Landboreformerne begynder
- 1788 ● Stavnsbåndet ophæves
- 1792 ● Forordning om Negerhandlen
- 1801 ● Slaget på Reden
- 1807 ● Københavns bombardement
- 1814 ● Danmark afstår Norge til Sverige
- 1834 ● Valg til de fire stænderforsamlinger
- 1845 ● Bondecirkulæret
- 1848-50 ● Treårskrigen
- 1849 ● Junigrundloven

◀ Amalienborg Slot blev oprindeligt bygget som fire palæer til rige adelsfamilier og indgik i kvarteret Frederiksstaden. På billedet ses rytterstatuen af den enevældige konge Frederik 5. klædt som romersk kejser. Under enevælden tjente danske købmænd styrtende på blandt andet handel med sukker, der kom fra slaveplantagerne på De Vestindiske Øer.

INDLEDNING

Går man en tur i det centrale København omkring Amalienborg, i det, som kaldes Frederiksstaden, bevæger man sig igennem enevældens centrum. Her ligger prominente palæer, der vidner om en stolt fortid. Men bag de imponante facader ligger en grim historie, for palæerne er bygget af Københavns rige købmænd, der under enevælden tjente styrtende på blandt andet handel med sukker, der kom fra slaveplantagerne på De Vestindiske Øer.

Erindringen og omtalen af Danmark som slavenation har været sparsom. Den første kritik kom i slutningen af 1960'erne, men det er først inden for de sidste fem-ti år, der er kommet øget fokus på Danmarks fortid som kolonimagt og slavenation. Der rejste sig en debat om Danmarks slavefortid, og flere kritikere fremhævede, at centrale dele af København er bygget på det, man tjente på at handle slavegjorte. Rent faktisk var det ikke slavehandelen, som købmændene tjente deres formuer på, det var i sig selv en dårlig forretning, fordi mange slavegjorte døde undervejs over Atlanten, men slavehandelen banede vej for produktionen af sukker, der skabte formuer i København.

I 2018 blev der i Københavns Havn opført et syv meter højt kunstværk, "I'm Queen Mary". Værket tager afsæt i den historiske person Mary Thomas, der som sort kvinde i 1878 kæmpede for retfærdighed på De Dansk-Vestindiske Øer. I historiefortællingen er hun blevet fremstillet som en heltefigur, der kæmpede for ophævelsen af slaveriet, men i 1878 var slaveriet allerede ophævet på De Vestindiske Øer. Kunstværket understreger, at kunst kan være et centralt redskab til at udbrede viden og åbne den nødvendige dialog om **fortiden**, i dette tilfælde Danmarks tid som kolonimagt.

Den ene af de to kunstnere bag værket, Jeannette Ehlers, har udtalt: "Jeg håber, den [skulpturen] vil vække en historisk bevidsthed hos folk og en indsigt omkring kolonitiden, som mange danskere stadig ikke har." Motivet bag værket er ifølge kunstneren at "hylde de millioner af slavegjorte afrikannere, der sled sig ihjel som følge af opbygningen af den moderne verden". Statuen indeholder mange facetter og skal som udgangspunkt gøre os bevidste om vores fortid, men den indeholder også identitetspolitiske aspekter. Som kunstneren siger: "Skulpturen minder os om historiens oprørsledere og styrker os i de kampe, som vi står foran i dag." I kan i klassen diskutere, hvilken kamp det er, som Jeanette Ehlers tænker på der skal kæmpes i dag og hvordan det kommer til udtryk i skulpturen.

Periodisering

Kapitlet, vi nu skal i gang med, afgrænses af kongens magt. I 1660 fik kongen enevældig magt, og i 1848 gik Danmark fra enevælde til demokrati. Vores periodisering er således afgjort af de overordnede politiske **strukturer** i landet igennem næsten to hundrede år. Man kunne også have delt kapitlet

Fortid: Det som engang var, i modsætning til "historie", der er fortællinger om og fremstillinger af fortiden.

Struktur: Samfundets opbygning fx centraladministration, konge og politiske institutioner.

◀ La Vaughn Belle og Jeanette Ehlers statue "I am Queen Mary" (2018).

op i mindre bidder og lade andre forhold være styrende for perioderne, for eksempel den økonomiske udvikling, hvor landet gennem de to hundrede år oplevede både op- og nedture.

Når jeg har valgt den politiske periodeinddeling, hænger det sammen med, at der i hele bogen er et gennemgående spor, der handler om forholdet mellem **stat** og individ, og hermed også statsmagts udvikling. Det betyder, at vi først fastlægger de politiske rammer og herefter ser på den socio-økonomiske udvikling, altså hvordan befolkningen levede, hvad de producerede, og hvad de tænkte.

Men hvad er så egentlig årsag og virkning i forbindelse med et lands udvikling? Er det den politiske struktur, der betinger den socio-økonomiske udvikling, eller er det omvendt? Det spørgsmål deler historikerne, for vi ser ikke alle ens på det. Det kan du læse om i fokuspunkt 7.

Stat: Geografisk afgrænset, selvstændig politisk enhed under en fælles regering. Regering og centraladministration betegnes i bestemt form, staten.

Årsager og forklaringer

I historiebøger gives der mange forklaringer på en historisk udvikling, og det er vigtigt, at du lærer at forholde dig kritisk til det, du læser. På den måde opbygger du en selvstændig historiefaglighed. Du skal med andre ord forholde dig kritisk til bøgernes argumentation, disposition og forklaringer på årsagssammenhænge.

I historie fokuserer vi på at forklare årsagssammenhænge, for eksempel hvilke motiver der ligger til grund for en bestemt handling, eller hvilke bagvedliggende samfundsstrukturer der har betydning for begivenheder, der finder sted. I dette arbejde skelner vi mellem bagvedliggende årsager (det, som ligger til grund for, at noget *kan* ske) og udløsende årsager (det, som *får* noget til at ske).

Når vi i historie skal forklare en udvikling, skelner vi også mellem kausalforklaringer og motivforklaringer. Klausalforklaringer fokuserer på strukturelle og ydre omstændigheder, som mennesker ikke har indflydelse på, hvorimod motivforklaringer har fokus på menneskets individuelle handlinger. Når vi ser på en historisk udvikling, vil de to forklaringstyper altså lægge vægt på forskellige årsager til udviklingen, der oftest afspejler et bestemt historiesyn (se side 97).

Man skal dog ikke se det så firkantet, at en historiker kun bruger én type forklaringer. Der vil oftest være tale om, at der både bruges aktørbaserede motivforklaringer og strukturelle kausalforklaringer.

Vi kan sammenfatte den gode årsagsforklaring i historie i følgende punkter:

- fokus på sammenhænge, der kan sandsynliggøre og forklare et årsags-virkningsforhold
- inddragelse og skelnen mellem bagvedliggende og udløsende årsager
- rummer både kausale og motivperspektiver.

Opgave:

- 1) Ud fra de kapitler, du har læst i *Vores danmarkshistorie*, skal du give konkrete eksempler på kausalforklaringer og motivforklaringer.
- 2) Hvilken forklaringstype er dominerende?
- 3) Hvilke styrker og svagheder er der ved de enkelte forklaringstyper?

DEN ENEVÆLDIGE STAT

Under krigen mod svenskerne i 1657-1660 var Danmark tæt på udslettelse, og efter den hårde fred havde Danmark fortsat voldsomme problemer.

Frederik 3., der havde været konge siden 1648, mente, at adelen havde svigtet under krigen mod svenskerne. Til gengæld anerkendte kongen de københavnske borgere, der havde udholdt belejringen og således undgået landets udslettelse. Kongen selv var blevet i hovedstaden, og det var populært blandt de københavnske borgere.

Hæren og flåden kostede mange penge, og statens indtægter i form af skatter og afgifter var blevet kraftigt reduceret som følge af handelens indskrænkning under krigen. For at løse landets økonomiske krise indkaldte kongen i august 1660 stænderforsamlingen med repræsentanter fra de tre stænder: adelige, gejstlige og borgerskabet. Bønderne, der udgjorde den store befolkningsmajoritet, var ikke inviteret.

Stænderforsamlingen

Stænderforsamlingen bestod af cirka 200 personer, og opgaven var, at de skulle rådgive kongen om, hvordan der kunne drives flere skatter ud af den plagede befolkning for at tilbagebetale de store lån, staten havde optaget som følge af krigen.

Kongen stod stærkt og var populær blandt borgerskabet. Det samme kan siges om gejstligheden, der var tættere knyttet til kongen end til adelen.

Frederik 3. havde ved sin indsættelse som konge underskrevet en håndfæstning, der på papiret gav rigsrådet og adelen stor magt. De adelige i rigsrådet havde sikkert tænkt, at de sagtens kunne kontrollere stænderforsamlingen, men her tog de fejl.

Synspunkterne stod skarpt over for hinanden. De adelige mente, at deres skattefrihed skulle fastholdes, sådan som det stod i håndfæstningen, hvorimod det selvbevidste borgerskab mente, at der skulle være lighed mellem stænderne, det vil sige at adelen og de gejstlige skulle betale skat.

Kongens statskup

I denne situation foreslog Københavns borgmester, Hans Nansen, at stænderforsamlingen skulle tilbyde Frederik 3. arveret til riget, det vil sige at kongen selv udnævnte sin efterfølger. Hvis man kunne nå til enighed om dette forslag, ville det betyde, at håndfæstningen og rigsrådet blev sat ud af kraft. Et sådant forslag kunne både gejstligheden og borgerskabet støtte, men adelen gjorde naturligvis modstand. Men lige meget hjalp det, og adelen måtte nødtvungent acceptere forslaget.

På papiret var det således stænderne, der overlod den enevældige magt til kongen, men der er ingen tvivl om, at Frederik 3. spillede en afgørende rolle i kulissen og således var med til at bane vejen for statskuppet.

▼ Frederik 3. knælende før slaget ved Nyborg 1659. Maleri af Wolfgang Heimbach fra 1670'erne.

▲ På billedet skildres Frederik 3.s kroning 18. oktober 1660. I kongeloven blev det slået fast, at det var stænderne, der havde overdraget magten til kongen. Ceremonien stod på alle måder i skærpende kontrast til det, som var anledningen til enevælden, nemlig det militære nederlag med Sverige og den efterfølgende fredsaftale.

Den 18. oktober 1660 kunne Frederik 3. lade sig hylde på Københavns Slot som enevældig konge.

Rigsrådet og håndfæstningen var sat ud af kraft, men de deputerede stænder kunne ikke blive enige om, hvordan landets forfatning skulle se ud, og i 1661 blev det overladt til kongen. Kongeloven lå færdig i 1665, og her blev det slået fast, at kongen havde al myndighed i sine hænder, og at han kun var ansvarlig over for Gud.

Kongen var således den øverste dommer i alle anliggender, havde ubegrænset lovgivende magt og kunne gøre, næsten som det passede ham. Der var kun tre begrænsninger af hans magt. Han kunne ikke opdele riget, han skulle have den luthersk-evangeliske tro, og han måtte ikke afskaffe kongeloven (og erstatte den med en anden). Kongeloven (se kilde 30) gjorde den danske konge til den mest enevældige konge i 1600-tallets Europa.

Man kan undre sig over, at adelen, der havde spillet en afgørende rolle i kampen om magten i Danmark siden den tidlige middelalder, så nemt kunne stækkes. En af årsagerne skal findes i fremvæksten af det selvbevidste borgerskab og kongens sympati for dette, men en anden vigtig årsag skal findes ude i Europa. Her så vi også i 1600-tallet den lokale adel miste indflydelse. I flere lande blev der opbygget statslige hære og et embedsapparat, der kunne inddrive skatter til finansieringen af disse hære, og adelen havde derfor ikke længere en selvstændig militær styrke. Den tidligere så mægtige adel kunne ikke forhindre denne udvikling, fordi den ikke længere havde sin egen militære magt.

Den enevældige stat

Med statsomvæltningen mistede den gamle adel sin selvstændige magtstilling og dermed eneret til at besætte de højeste embeder i **centraladministrationen**. Embeder blev nu besat efter kvalifikationer og ikke mindst kongens nåde. Adelen mistede sin skattefrihed, og alle kunne nu købe adeligt gods.

Adelsbegrebet blev dog ikke ophævet, men nu gik adelskab ikke i arv (standsadel), men kunne erhverves af enhver, der ydede arbejde som embedsmænd over for kongen eller ved at eje store godsbesiddelser (rangadel).

Kongen kunne tildele adelskab efter hvor stort gods man ejede. I 1671 indførte Christian 5. en ny adelig rangordning, der betød, at man kunne blive greve, hvis man ejede 2.500 tønder hartkorn land, eller baron, hvis man ejede mindst 1.000 tønder hartkorn land.

Adel blev således forvandlet fra en standsadel til en rangsadel, og den nye adel blev en del af samfundets magtelite. Nu kunne velstående borgere gennem opkøb af land blive grever og baroner og derved få samfundsmæssig anseelse.

Kongelov og centraladministration

I perioden fra cirka 1550 til 1800 var enevælden den typiske regeringsform i Europa. Mest kendt er nok den franske solkonge, Ludvig 14. (1643-1715), der udtrykte sin enevældige magt med ordene "Staten, det er mig" (se *Vores verdenshistorie 1*). Til forskel fra Solkongens enevælde i Frankrig fik Danmark i 1665 en egentlig forfatning for enevælden, kongeloven. **Kilde 30** er et uddrag af forfatningen.

Centraladministrationen: anden betegnelse for den danske stat, og henviser til statens rent organisatoriske udformning. Centraladministrationen er statens ministerier og styrelser.

Kilde 30

Kongeloven

1. Den bedste begyndelse til alting er at begynde med Gud. Det første derfor, som Vi frem for alt vil have befalet alvorligt i denne Kongelov er: At Vores efterkommere enevoldsarvekonger over Danmark og Norge [...] skal bekende sig til den kristne tro [...] og holde landets indbyggere ved den samme rene og uforfalskede kristelige [protestantiske] tro og magtfuldt håndhæve og beskærme den i disse lande og riger mod kættere, sværmere og gudsbespottere.

2. Danmarks og Norges enevoldsarvekonge skal herefter være og af alle undersåtter holdes og agtes for det ypperste og højeste hoved her på jorden over alle menneskelige love, der intet andet hoved og dommer kender over sig hverken i gejstlige eller verdslige sager uden Gud alene.

3. Kongen skal derfor også alene have højeste magt og myndighed til at gøre love og forordninger efter sin egen gode vilje og velbehag, at forklare, forandre, formere, formindske, ja også ligefrem at ophæve forrige af ham selv eller hans forfædre udgivne love – denne Kongelov alene undtaget. [...]

Arbejdsspørgsmål:

- 1) Redegør for kildens ophavssituation, og hvad vi kan bruge den til.
- 2) Hvilke argumenter anføres for den enevældige kongemagt?

Stat: Geografisk afgrænset, selvstændig politisk enhed under en fælles regering. Regering og centraladministration betegnes i bestemt form, staten.

Forfatteren til kongeloven var den borgerligt fødte embedsmand Peder Schumacher (1635-1699), og han var i sig selv et udtryk for den nye tid. Han var ældste søn af en vinhandler og studerede i København og Oxford. I 1673 blev han adlet med titlen greve og navnet Griffenfeld.

Peder Schumacher Griffenfeld fik stigende indflydelse og blev en af hovedarkitekterne bag opbygningen af den enevældige **stat**. I 1674 blev Griffenfeld udnævnt til kansler, det vil sige chef for Danske Kancelli, hvilket var et af rigets højeste embeder. I 1676 faldt han dog i unåde hos kongen og blev dømt til døden, men senere benådet og fængslet på livstid.

Centraladministrationen blev udvidet, og til erstatning for det tidligere så magtfulde rigsråd blev der indført en række kollegier, der kan sammenlignes med vore dages ministerier. Kollegiernes opgave var at diskutere og indstille lovforslag til kongen, som så tog den endelige beslutning. Her ser vi kimen til vores moderne bureaukratiske statsadministration. Til forskel fra i dag, hvor magten ligger hos de folkevalgte politikere, så lå magten i den enevældige stat alene hos kongen.

Kongen ønskede at skabe en ny overklasse, der baserede sig på den nye rangadel og det rige borgerskab, der på én gang var loyal over for og afhængig af kongen, og som kastede glans over enevælden. På den måde kan man sige, at det gamle stændersamfund blev erstattet af et rangsamfund med forskellige klasser, hvor bønderne fortsat var den største samfundsklasse nederst i hierakiet.

Med kongeloven i ryggen var der nu mulighed for, at kongen kunne gå i gang med at løse de finansielle problemer, som havde været den direkte anledning til statsomvæltningen i 1660.

Gælden blev afviklet ved, at kongen solgte store dele af den jord, som kongemagten havde overtaget af kirken i forbindelse med reformationen. Cirka halvdelen af kongens jord blev solgt fra, og der blev indført en ny type skat på al landbrugsjord beregnet på grundlag af jordens ydeevne (hartkornskat).

Godsejere med mere end 200 tønder hartkorn blev gjort skattefri, mod at de stod for skatteopkrævningen på de fæstegårde, der lå under godset. På den måde fik staten sikkerhed for skatteopkrævningen, for det var godsejeren, der hæftede for den skat, som fæstebønderne skulle betale. Samtidig blev vreden for den øgede skatteopkrævning ikke rettet mod kongen, men mod godsejeren.

Statsapparatet

Under enevælden blev Danmark regionalt inddelt i amter i stedet for de tidligere len. I spidsen for amtet stod en kongeligt udnævnt amtmand og en amtsforvalter, der fik ansvar for skatteopkrævningen. I modsætning til de gamle lensmænd havde amtmanden ikke ansvaret for hæren – det var nu underlagt staten.

De større godser var selvstændige administrationsenheder, hvor de offentlige funktioner var en del af godssystemet. Også købstæderne fortsatte som selvstændige enheder, men nu udnævnte kongen myndighedspersoner, hvor det tidligere var borgerne. Ude i landsbyerne var det især herredsfogeden og sognepræsterne, der var repræsentanter for statsapparatet.

Kongen kunne kvit og frit afsætte ministre og placere de folk, han syntes om, i embeder eller placere dem tæt på sig i centraladministrationen. Det kunne derfor ikke undgås, at der opstod magtkampe inden for hoffet og blandt de mænd, der kæmpede om kongens gunst. Dødsdommen mod Griffenfeld var et eksempel på, at en række embedsmænd konspirerede og fik ham fjernet fra magten.

Den militære opbygning

Danmark var præget af nederlagene i svenskekrigene, og med tabet af Skåne, Halland og Blekinge lå København udsat for nye svenske angreb. Der blev anlagt et stort fæstningsanlæg i København (Kastellet), der skulle beskytte mod nye svenske angreb – og den enevældige stat mod interne uroligheder.

To tredjedele af statens indtægter gik til militæret, og staten havde en stående hær bestående af 40.000-50.000 professionelle soldater og en flåde med cirka 10.000 mand.

I 1701 blev der oprettet en landmilitær på cirka 15.000 bønder, der fik militærtræning om søndagen, og som kunne sættes ind, hvis landet blev angre-

▼ Luftfoto af Kastellet i København.

▲ Kort fra bogen Frederik 5's atlas. Selvom det er fra 1710, optræder "provinserne Skåne, Halland etc." stadig på "Danmarkskortet".

bet. Det var en kolossal militær opbygning, der kostede staten dyrt, og som blev finansieret gennem skatter, og i sidste ende var det landbefolkningen, der kom til at betale gennem højere skatte tryk.

Selv om den enevældige stat brugte mange ressourcer på hær og flåde, lykkedes det ikke at få revanche mod svenskerne eller vinde de tabte landområder tilbage. Grænsedragningen blev hverken ændret under den skånske krig (1675-79) eller den store nordiske krig (1700-1720).

Den enevældige stat måtte efter næste 200 års kampe mod svenskerne nødtvungent acceptere, at Danmark ikke længere var en stormagt i Østersøområdet. Målsætningen for Danmark blev nu at holde sig uden for europæiske konflikter og

derved føre en neutral udenrigspolitik. Set på 300 års afstand i dag kom det til at blive den toneangivende udenrigspolitiske linje for Danmark helt frem til indgangen til det 21. århundrede, hvor Danmark skiftede fra en passiv til en aktiv udenrigspolitik (mere om det i kapitel 8).

Handel

De enevældige konger forsøgte ligesom Christian 4. at opmuntre og støtte handel og fabriksproduktion. Der blev med statslig støtte sat gang i tidlig industriproduktion i de såkaldte manufakturer. Den første danske bank blev oprettet i 1736 for at understøtte udviklingen og fremme handelen.

Særlig vigtigt var den internationale handel, og der blev oprettet handelskompagnier, der fik monopol på handel med et bestemt område. Handelskompagnierne modtog indskud fra rige borgere og godsejere, der delte udbyttet efter deres indskuds størrelse. Det var med til at sprede risikoen, for rejserne var lange og risikofyldte, og mange skibe forliste undervejs.

Den statsregulerede økonomiske politik, der skulle sikre, at staten fik billige råvarer og øget eksport, er blevet kaldt merkantilisme. Merkantilismen gik ud på at fremme eksporten og mindske importen, så landets beholdning af ædelmetaller blev forøget. Formålet var at styrke statsmagten og ved støtte af handel og fabriksproduktion at skabe en velhavende borgerstand og sikre landet gennem en vis grad af selvforsyning.

Statsmagten havde den opfattelse, at verdens samlede velstand var nogenlunde konstant, hvilket ifølge merkantilismens tankegang måtte betyde, at hvis én stat forøgede sin rigdom, ville andre blive fattigere.

Igen 1700-tallet nød Danmark godt af sin neutralitet, og København blev Europas handelscentrum takket være en række europæiske krige, der krævede en neutral havn til deres varer.

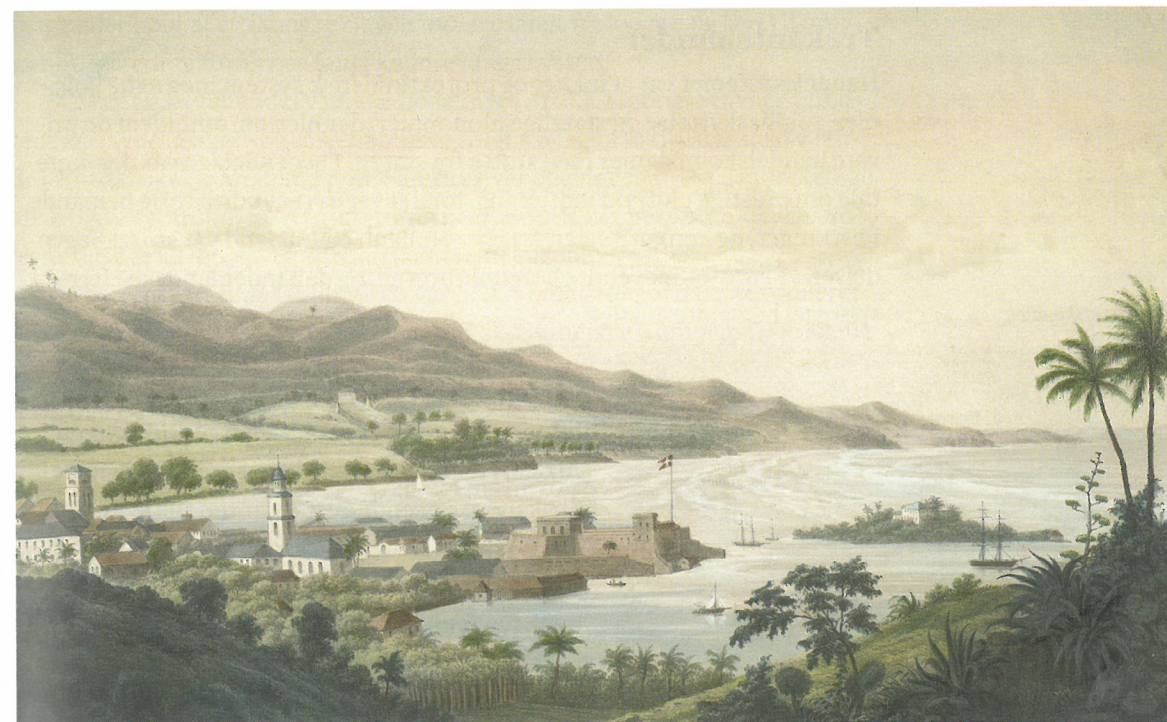
HANDELSKOMPAGNIER OG SLAVEHANDEL

Anden halvdel af 1700-tallet bliver af historikere kaldt for den florissante handelsperiode på grund af den blomstrende handel. Det kom til udtryk i København, hvor tidens rige købmænd lod opføre store palæer for at vise deres enorme rigdom. Uden for byen opførte de storslåede landsteder for de mange penge, de tjente på udenrigshandelen. Men det var ikke kun tidens rige overklasse, der tjente på handelen, det gjorde staten også, og helt i tråd med tidens merkantilistiske politik blev statskassen fyldt med ædelmetal.

Aktiviteten i Københavns havn blomstrede, og atmosfæren duftede af kaffe, tobak og sukker, der strømmede til landet om bord på de store sejlskibe. Alene i 1783 ankom 14 skibe fra Asien, hovedparten fra Indien og Kina, og 127 fra De Vestindiske øer – og fra Københavns Havn fragtede mere end 5.000 handelsskibe varerne videre til andre europæiske havne.

Handelen var sat i system i form af den såkaldte trekantshandel mellem København, Guldkysten og Vestindien. I denne snedige handelskarrusel spillede især slavegjorte afrikanere en helt central rolle. Men dele af det oplyste borgerskabets købmænd stod i et dilemma, for hvordan kunne de på den ene side støtte sig til oplysningstidens frihed og på den anden side acceptere slavehandel? Selv om det langt fra var alle, der så det som et moralsk dilemma, skal vi se nærmere på denne historiske problemstilling i det følgende, men først et lille tilbageblik.

▼ Havnepladsen i Christiansted på Skt. Croix i 1815. Det var den vigtigste by og regeringssædet på de dansk-vestindiske øer.

Dansk kolonisering

Opdagelser og kolonisering har i en dansk og nordisk sammenhæng sine rødder i vikingetiden, hvor vikingernes togter udviklede sig til kolonisering. De danske vikinger bosatte sig i England, og den islandske viking Erik den Røde oprettede bosættelser i det sydvestlige Grønland.

Den europæiske kolonisering tog fart i 1500-tallet efter Christoffer Columbus' opdagelse af "den nye verden". Også Danmark tog del i koloniseringen helt i tråd med tidens økonomiske tænkning, der sigtede mod en positiv handelsbalance (merkantilisme).

Christian 4. ønskede som led i sin merkantilistiske politik at oprette en handelsrute mellem København og Indien, og til dette formål blev Dansk Ostindiske Kompagni oprettet i 1616, og blev bygget op efter hollandsk forbillede. Kompagniet var et privat selskab, og blandt investorerne var både kongen, adelige og borgere i Danmark, Norge og hertugdømmerne.

Den første ekspedition blev sendt af sted fra København i 1618, og her blev handelsstationen Tranquebar i det sydøstlige Indien grundlagt. Aktiviteterne var begrænsede, og det viste sig ikke at være en god forretning, hertil var den hjemlige efterspørgsel for lille. Kompagniet blev opløst i 1650, men handelen blev genoptaget i 1668, og i 1670 blev et nyt Ostindisk Kompagni oprettet.

I 1672 blev Det Vestindiske Kompagni grundlagt, og nogle år efter fulgte Det Vestindisk-Guineiske Kompagni. Der blev nu etableret handelsstationer og regulære forter på Guldkysten, og Det Vestindiske Kompagni fik kontrol over den caribiske ø Skt. Thomas. Senere kom øerne Skt. Jan (1718) og Skt. Croix (1733) til.

Trekantshandel

Handelssystemet var et lukket og protektionistisk system med egne kolonier, toldbeskyttelse og statslige monopoler, der blev opretholdt af de private handelskompagnier med støtte fra staten. I begyndelsen var der mere tale om prestige end god indtjening, for det var dyrt at udruste og bemane fæstninger, og konkurrencen fra især Holland og England var stor. I begyndelsen af 1700-tallet vendte konjunkturerne, og den indenlandske efterspørgsel begyndte at stige.

Trekantshandelen var kernen i den danske kolonihandel, hvor der fra København blev sendt brændevin, redskaber og våben til Guldkysten i Afrika. Her blev skibene lastet med slavegjorte afrikanere og sendt over Atlanten til De Vestindiske Øer, der havde brug for billig arbejdskraft i plantagerne. Herfra sejlede skibene hjem til København fyldt med tobak, bomuld, rom og brun sukker. De varer, som danskerne solgte i Afrika, var hovedsagelig uproduktive, det vil sige de var

▼ Trekantshandlen

ikke med til at forbedre levevilkårene for den afrikanske befolkning. Tværtimod førte salget af våben og krudt til øget spænding mellem de afrikanske slavehandlere.

Med erhvervelsen af de tre vestindiske øer St. Thomas, St. Jan og St. Croix i perioden 1672-1733 blev handelen på Guldkysten hele grundlaget for sukkerplantagedriften på De Vestindiske Øer, idet Guldkysten forsynede planterne med den nødvendige arbejdskraft.

Guldkysten

De første danske skibe nåede til Guldkysten i 1649. Som udgangspunkt for den danske handel på Guldkysten byggede eller købte danskerne forter, deriblandt Christiansborg, Fredensborg og Prindsensteen.

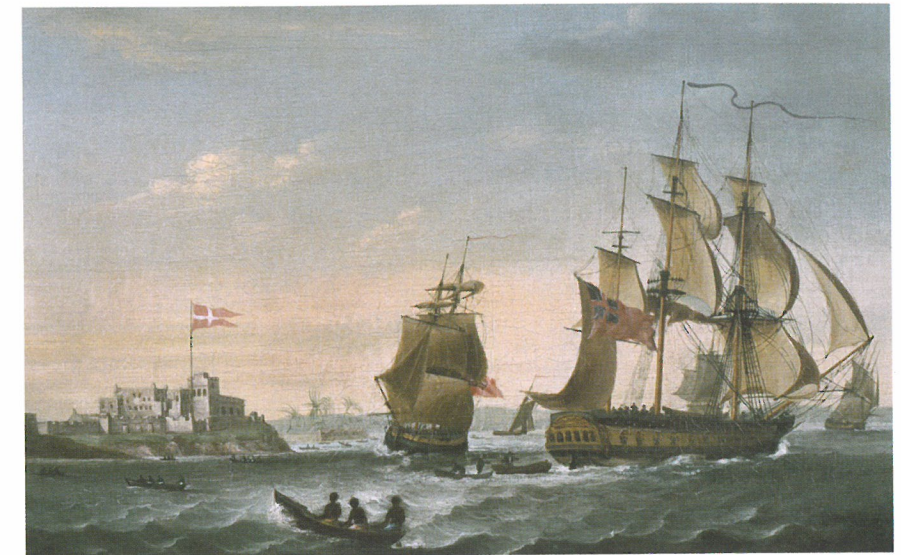
Fra midten af 1600-tallet og to hundrede år frem regner historikere med, at mindst 13 millioner slavegjorte afrikanere blev sejlet fra Afrika til det amerikanske kontinent. De fleste var stærke unge mænd, der blev taget til fange eller købt af afrikanske slavehandlere langt fra kysten og ført til opsamlingssteder i forternes fangekælder langs kysten.

Slaveri og slavehandel var ikke noget nyt i Afrika. Gennem mange hundrede år havde afrikanske slavehandlere solgt slavegjorte til de arabiske lande i Nordafrika og Mellemøsten. Samtidig var der slavegjorte i de forskellige afrikanske samfund, men fra slutningen af 1600-tallet begyndte slavehandlerne også at sælge slavegjorte afrikanere til europæerne.

De danske forter på Guldkysten var delvis bemandede af danske officerer og embedsmænd udsendt af Det Vestindisk-Guineiske Kompagni. De skulle styre handelen og opretholde et godt forhold til den lokale konge og til de afrikanske slavehandlere, der leverede de slavegjorte til forterne.

De danskere, der bosatte sig på Guldkysten, skrev flittigt om forholdene og er i dag en vigtig kilde til slavehandelens historie i Vestafrika.

Den danske købmand Ludvig Ferdinand Rømer udgav i 1760 bogen *Tilforladelig efterretning om kysten Guinea*, hvorfra kilde 31 er et uddrag. Heri giver hans sit syn på slavehandelen. Den danske embedsmand Josep Wulff levede på Guldkysten 1836-1842 og skrev 19. december 1836 et brev hjem til sine forældre, hvor han beskrev, hvordan man behandlede de slavegjorte indfødte på fortet (kilde 32).

▲ Fort Christiansborg, nu Osu Castle, på Guldkysten i det nuværende Ghana, var udskibningshavn for den danske slavehandel til sukkerplantagerne i Caribien. Maleri af G. Webster (1800).

Kilde 31

Slavehandelens nødvendighed

Vi skrider til vores forehavende at forklare, af hvilke nationer og hvorledes handelen drives på kysten Guinea [Guldkysten].

Men før jeg går videre, må jeg først forestille læseren den guineiske slavehandel, som driver hjulet i den hele vestindiske handel, thi foruden guineiske slaver var det ikke muligt at vi kunne få vestindiske produkter, ja, ydermere, foruden disse slaver blev alt guld og sølv i Peru, Mexico og Brasilien udi jorden, eller i det mindste kom ikke en tusindedel deraf for lyset, og Europa ville snart blive fattig på sølv, om vi ellers continuerede [fortsatte] at sende den store mogul og kinesiske kejser årligen så anseelige summer, som vi nu gjør. [...]

Heel fortrædelig kand man blive, når en portugis skal købe slaver, vi lader slaverne rage overalt, og lader dem smøre sig med palmeolie, når de skal falbydes, at de kand see godt ud førend skibscapitaineren seer dem, en portugis kand tilbringe 4 timer med at see på en slave, han lugter dem i halsen, han føler dem overalt, slaverne må gjøre krumspring for ham, lee og synge for ham, tilsidst slikker han dem med tungen omkring hagen for at finde om de har skiæg, eller om en slave har mindste ar på kroppen, så forskyder han dem. En engelskmand er også kræsen, men ikke så urimelig som en portugis. En franskmand tager gjerne alt, hvad som er sort.

Kilde 32

Behandling af de slavegjorte

Negerne er slet ikke klogere, end de var for 30 Aar siden, og man kan med Rette sige om dem, at de kun have Skabningen som et Menneske, men for øvrigt maa de behandles og betragtes som Fæ, thi med det gode kommer man ingen Vej med det Slags Folk. Dovenskab og Ulyst til Arbejde er enhver Negers Fejl; han drikker og sover fra Morgen til Aften, medens han lader sine Kællinger trække den hele Dag med at rive Majs til Brød, hente Vand og Brænde [...]

Det staar enhver frit for at behandle sine Slaver, som han lyster; ønsker han dem afstraffet, sender han dem blot herind i Fortet, og de faa da 25 à 50 Stokkeprygl, alt efter Omstændighederne, og blive derefter kastede i Slavelænker og ikke løsladte, førend Ejeren begærer det [...]

Den, der er ubekendt med de lokale Omstændigheder, ville synes, at man handler meget despotisk og tyrannisk, men man behøver kun at være 8 Dage i

Landet, saa indser man selv den absolutte Nødvendighed. Negeren maa behandles strengt, han maa have Respekt for den Blanke, og Frygt maa der indgydes ham. Gud hjælpe de 20 Blanke her; dersom man ikke ville være streng og haard, saa var Livet kun et Pust. Nej, saaledes som det nu er, maa det absolut være. En Blank maa kunne tæmme flere hundrede Negre, ellers kan han ligesaa godt pakke sammen; med det Gode kommer han ikke over en Rendesten med de Satans sorte Fæ [...]

Arbejdsspørgsmål til kilde 31 og 32:

- 1) Redegør for kildernes ophavssituation, og hvad vi kan bruge dem til.
- 2) Hvilket syn på de slavegjorte kommer til udtryk i kilderne?
- 3) Kan der påvises en tendens i kilderne?

Ved transporten af de slavegjorte fra Guldkysten til De Vestindiske Øer var skibskaptajnen særligt opmærksom på sikkerheden og hygiejnen blandt fangerne. Man var naturligvis bange for, at de slavegjorte skulle gøre oprør, og derfor var de hele tiden under skarpt opsyn, og om natten var de lænket under dæk med cirka 50 centimeters afstand.

Skibsbesætningen fulgte nøje retningslinjer for, at der blev luftet ud under dæk, og at de slavegjorte var rengjorte. Det kan lyde som et humant motiv, men det var der ikke tale om. Det handlede om at undgå sygdom om bord, der på kort tid kunne gøre lasten værdiløs, når de nåede i havn på De Vestindiske Øer.

Dødeligheden var alligevel stor, og mange slavegjorte overlevede ikke transporten over Atlanten.

▲ Slaveskibet Fredensborg.
Maleri fra 1788.

Dansk Vestindien

Sankt Thomas havde en god naturlig havn, som danskerne gav navnet Charlotte Amalie efter den danske dronning. Herfra kunne danskerne opbygge deres første koloni i Vestindien. I de første år dyrkede de danske kolonister tobak og bomuld på plantagerne, men i slutningen af 1600-tallet var det svært at få kolonierne – også på Guldkysten – til at give overskud. Arbejdskraften kom fra de slavegjorte afrikanere, men der var ikke mange. I 1680 var der 156 danskere og 175 slavegjorte på Sankt Thomas.

I begyndelsen af 1700-tallet var Europa præget af krige og konflikter, og det fik en positiv effekt på den neutrale danske handelsflåde, der nu begyndte at tjene godt på handel og sejle med varer under neutralt flag. Det fik en afsmittende effekt på Dansk Vestindien, og i 1718 blev kolonien udvidet med naboen Sankt Jan, og i 1833 købte Det Vestindiske Kompagni Sankt Croix,

der var noget større end de to andre øer. Nu kom der for alvor gang i produktionen af sukker.

Sukkerproduktion

I Europa var efterspørgslen på sukker stor, og det fik sukkerpriserne til at stige. Arbejdskraften til sukkerplantagerne og det hårde arbejde med sukkerproduktionen fik man fra Guldkysten, hvor tusindvis af slavegjorte ankom frem til ophøret af slavehandel i 1792.

Den velstand og rigdom, som sukkerproduktionen skabte i Danmark, stod i skærende kontrast til forholdene på sukkerplantagerne i Dansk Vestindien. Her blev de slavegjorte mishandlet, og mange døde af det hårde arbejde, så der blev hele tiden transporteret mere arbejdskraft til øerne fra Guldkysten.

Som vi så i kilde 31 og 32, var synet på de slavegjorte, at de ikke var mennesker på lige fod med "de blanke", som man kaldte europæerne, men der var også modstandere af slaveriet. Disse modstandere var inspireret af oplysningstidens idéer om det frie menneske.

Lægen Paul Isert besøgte de danske forter på Guldkysten og i Dansk Vestindien. I sine breve hjem beskrev han situationen, som her i dette brev fra 1786, hvor han fortæller om behandlingen af de slavegjorte i Dansk Vestindien (kilde 33).

Kilde 33

Slaveriet i Dansk Vestindien

Det er sørgeligt at se disse Ulykkelige blive dreven til Arbejdet, der begynder allerede før Solopgang og først ender sent om Natten. Tredive Slaver med Hakke paa Skulderen har altid to Bombaer [sorte opsynsmænd], hver med en forfærdelig Pisk, som de den meste Del af Tiden lader spille i Luften, som man gør hos os efter Okser for Ploven. Forglemmer en af de arbejdende sig et Øjeblik, bliver han straks kureret med Pisken. De vedholdende Strabadser og Pisk i Forbindelse med en elendig Kost, dræber eller ødelægger snart den fortrinlig skabte Neger ganske. O, hvad var I?! Og hvad er I nu?! Disse sørgelige Spørgsmaal har jeg ikke sjælden gjort mig selv, naar jeg saa en Trop af disse Ulykkelige med deres Drivere. En Negerslave har aldeles ingen Ret. En Hvid, som slet ikke kommer ham ved, kan uden Grund lade ham

prygge halv ihjel, og Negeren tør ikke i mindste Maade værge sig. Gjorde han det, havde han uimodsigelig forbrudt sit Liv, selv om han kun hævede sin Haand. Man har i Virkeligheden en saa streng Justits Behov, for at Slaverne ingen Tid skal faa til at besinde sig. De holdes altid svedende under Tyranniets Aag, for at de ikke skal faa det naturlige Indfald at gøre Oprør, som man allerede har adskillige afskyelige Eksempler paa.

Arbejdsspørgsmål:

- 1) Redegør for kildens ophavssituation, og hvad vi kan bruge den til.
- 2) Hvilket syn på slavegjorte og slaveri kommer til udtryk i kilden?

Kendetegnende for de danske tropekolonier var, at de aldrig blev egentlige bosættelseskolonier, det vil sige hvor dele af den danske befolkning udvandrede og bosatte sig. På Guldkysten og i Dansk Vestindien var det kun et mindretal af danske embedsmænd og soldater, der var udstationerede, og af denne grund blev der heller ikke tale om at dansk kultur eller sprog blev eksporteret til hverken Guldkysten eller De Vestindiske Øer.

Dansk var det administrative sprog, men man gjorde aldrig forsøg på at gøre dansk til koloniernes officielle sprog, og derfor var engelsk det mest udbredte sprog i de danske tropekolonier.

Slavehandelens ophør

Når vi i dag skal erindre vores kolonihistorie og se os selv som slavenation, så er der særligt én begivenhed, der slår igennem i den **kollektive erindring**, og det er ulovliggørelsen af handelen med de slavegjorte. Når vi i vores erindring lægger vægt på, at Danmark var den første nation, der ulovliggjorde handel med slavegjorte, så skaber vi fortællingen om den uskyldige kolonialisme. I fortællingen spiller forbuddet mod slavehandelen i 1792 en helt central rolle. I **kilde 34** kan du læse et lille uddrag af forordningen.

Kollektiv erindring: En gruppes fælles hukommelse, der fortæller, hvem de er.

Forordningen om Neger-Handelen

Vi Christian den Syvende, af Guds Naade, Konge til Danmark og Norge, etc., Gøre alle vitterligt: At, i Hensigt til de Omstændigheder, som følge med Slavehandelen paa Kysten af Guinea og med de der købte Negres Overførsel til Vore Vestindiske Øer, og saa i Betragtning af, at det i alle Henseender maatte være velgjørende og gavnligt, om Tilførsel af nye Negre fra Guinea kunde undværes og Vore Vestindiske Øers Dyrkning i Tiden bestrides med Arbeidere, som paa Øerne fødte og opdragne, vare fra Ungdommen af vante til Arbejdet, Himmelegnen [klimaet] og dem, under hvilke de skulle arbeide, have Vi ladet undersøge, hvorledes og naar dette maatte blive mueligt. Ved denne Undersøgelse er det blevet sat uden

for Tvivl, at det kan blive mueligt og er fordeelagtigt for Vore Vestindiske Øer at undvære Indkiøb af nye Negre, naar Plantagerne engang ere blevne forsynede med tilstrækkeligt Antal i det for Formerelsen fornødne Forhold; naar Understøttelser for de Plantage-Eiere, som dertil trænge, kunne gøres muelige, og der sørges for at fremme Negrenes Ægteskaber, Oplærelse og Sædelighed.

Arbejdsspørgsmål

- 1) Hvordan kan vi bruge kilden, og hvilke problemstillinger kan kilden være med til at besvare?
- 2) Hvad bestemmes ifølge forordningen?

Med forordningen i 1792 blev der indført et forbud mod slavehandel med virkning fra 1. januar 1803. Danmark var altså det første land, der forbød handel med slavegjorte, men i **grundfortællingen** om Danmark som slavenation er det blevet erindret, som om Danmark var det første land, der ulovliggjorde slaveri. Det er forkert. Slaveriet blev ført ophævet på De Vestindiske Øer i 1848 (England ophævede slaveriet i 1833).

Grundfortællingen: En nation eller gruppes samlede fortælling om dem selv.

Erindringsfællesskab: andet begreb for kollektiv erindring.

I vores **erindringsfællesskab** er det blevet til, at vi opgav slaveriet – som jo så i første omgang kun var slavehandelen – af humanistiske årsager. Årsagen til forbuddet mod handel med slavegjorte skal måske snarere findes i, at handelen med sukker var blevet en dårligere forretning, og at der i England i slutningen af 1700-tallet var en begyndende modstand mod slaveri.

I slutningen af 1700-tallet var der mange, der satte spørgsmålstegn ved, om det var klogt at opretholde handelen med slavegjorte. I kraft af oplysningstidens nye opfattelse af mennesket, dets frihed og rettigheder, foregik der en ophedet samfundsdebat om den kristne etik i relation til slavehandelen og det uanstændige i denne menneskehandel. Debatten prægede også Danmark, hvor man formodede, at England var på vej til en ophævelse af sin slavehandel (dette skete i 1807), hvilket ville påvirke de øvrige slavehandelende stater.

Godt nok blev forordningen vedtaget i 1792, men loven trådte først i kraft ti år senere, i 1803. I den mellemliggende periode kunne de danske plantageejere anskaffe sig så mange slaver, der krævedes for at blive selvforsynende. På den måde understøttede loven flere plantageejere, der så det som en mindre god forretning at fragte de slavegjorte over Atlanterhavet. De så det som meget mere rentabelt at gøre De Vestindiske Øer selvforsynende med slavegjorte, så man helt undgik yderligere import fra Afrika i fremtiden.

I periode efter 1792 ydede staten billige lån til indkøb af slavegjorte, og der blev givet præmier for indførelse af især slavegjorte kvinder, så reproduktionen kunne forøges. Slavehandelen steg således i perioden fra 1792 til 1803.

Ophævelsen af slaveriet

I 1847 blev det besluttet, at slaveriet på De Vestindiske Øer skulle ophøre efter 12 år, men at nyfødte skulle være frie med det samme. Det førte til omfattende slaveoprør på Sankt Croix, og i den spændte situation valgte den danske generalguvernør Peter von Scholten 3. juli 1848 at erklære alle slaver frie. Det var ikke med Danmarks gode vilje, og von Scholten blev kaldt til København, hvor der blev indledt en retssag på grund af hans egenhændige beslutning.

I 1853 blev han frikendt af Højesteret, men han døde året efter i glemsel. Blandt andet takket være en storfilm om Peter von Scholten har han skrevet sig ind i vores **historiebevidsthed** som ham, der gav slaverne fri, men for den danske stat var det ikke ærefuldt. Filmen viser i mindre grad, at von Scholten handlede, fordi han havde ryggen mod muren og ikke kunne gøre andet. Fra de slavegjortes synspunkt tog de deres frihed, de fik den ikke af von Scholten.

Historiebevidsthed: Vores bevidsthed om historien, dvs. Sammenhæng mellem fortidsfortolkning, nutidsforståelse og fremtidsforventning.

Erindring om Danmark som kolonimagt

Der findes ikke en fælles erindring om Danmarks tropekolonier, blandt andet fordi der kun var meget få danskere, der oplevede de danske tropekolonier og kan fortælle om det. Godt nok vidste man, at Danmark var i besiddelse af kolonier, og ved særlige lejligheder blev der hentet folk fra eksempelvis De Vestindiske Øer til København, hvor de blev udstillet i Københavns Zoo. Her kunne nysgerrige københavnere beskue de fremmede kulturer.

I dag trives fortidens racestereotyper fortsat på vores dagligvarers emballage, og kritik er indtil for ganske nylig blevet affejet som politisk korrekt hysteri. Mens mange lande har forladt kolonitidens billedkultur, dyrkes nostalgien i Danmark, hvor erindringen om tiden som slavenation indtil for nylig har været stort set ikkeeksisterende. I de senere år er der begyndt at komme fokus på, at Danmark havde kolonier, der udnyttede andre mennesker, og i 2020 begyndte forskellige producenter af hensyn til deres etiske regnskab at ændre produktnavne og brandudtryk, for eksempel ændrede en isproducent navnet på "eskimois". **Kilde 35** er en artikel fra Information, 2015.

Kilde 35

Har du også glemt, hvorfor det hedder kolonialvarer?

"Jeg kan huske designet, helt fra jeg var barn. Jeg kender også godt plakaterne, og der er jo også kaffedåser. Jeg synes måske, at det er spøjst, at de har bevaret det gamle design. Men jeg tænker slet ikke, at det er racistisk, for sådan har det bare altid været."

Sådan siger Gitte Lyngbo, som Information møder i Irma i Borgergade i København, til spørgsmålet om, hvad hun synes om designet på Cirkel Kaffe. Den med den afrikanske pigeprofil, der går under navnet Cirkelpigen.

Hollandske Marjolijn Jakobsen, som vi også møder i Irma, har et lidt andet syn på Cirkelpigen:

"Det er for så vidt et attraktivt design. Farverne er flotte og så videre, men måske er det lidt for meget en stereotyp fremstilling af en afrikansk kvinde. Designet minder mig om slaveri og plantager," siger hun.

Det er Mathias Danbolt, som forsker ved Institut for Kunst- og Kulturvidenskab på Københavns Universitet, enig med hende i. Han mener, at designet på kolonialvarer som Cirkel Kaffe eller Haribos Skipper Mix kan fortælle os noget om Danmarks forhold til

sin koloniale fortid samt kolonialismens tankemønstre og deres betydning for dagens diskussioner af racisme, stereotyper og magt.

"Når man tænker nærmere over det, repræsenterer for eksempel Skipper Mix-posens visuelle udtryk en ret pervers kolonialistisk fortælling: En hvid skipper står uden på en pose, som rummer det, han har fanget på sin færd, heriblandt guldmonter, våben og sorte menneskehoveder. Her har vi samlet den danske trekantshandel med våben, slaver og sukker i en lille pose, som sælges under sloganet 'the happy world of Haribo'. Men hvad er det, der gør, at dette kan fremstå som et sødt og hyggeligt univers?" spørger Mathias Danbolt, der blandt andet beskæftiger sig med det, han kalder 'racismens ufærdige historier'.

Arbejdsspørgsmål:

- 1) Hvad er artiklens budskab, og hvordan argumenteres der for det?
- 2) Hvad kan vi bruge kilden til at belyse?

Historiske fremstillinger

Inden for historievidenskaben dokumenterer historikere deres forskning i historiefaglige tidskrifter og bøger. Disse udgivelser giver et bredere publikum adgang til en fortolket version af fortiden, det vil sige historikerens fortælling om fortiden. Vi skal altså være opmærksom på, at de historiske fremstillinger ikke er neutrale beskrivelser af historien. Alle historikere er subjektive i deres fortællinger, fordi de uundgåeligt er påvirket af deres historiebevidsthed, deres metodiske og videnskabsteoretiske ståsted og en bestemt værdipolitisk holdning.

Alle historiske fremstillinger kan derfor opfattes som konstruktioner, hvilket også gælder, hvis vi breder begrebet ”historisk fremstilling” ud til også at gælde historiske film, udstillinger, hjemmesider, blogs, sociale medier, tegneserier og computerspil, der fremstiller et fortidsunivers.

Du skal, når du læser og bruger historiske fremstillinger, afklare fremstillingens forskellige narrative træk (fortællemåder) og grundlæggende tendens. Det er vigtigt, når du skal bruge den historiske fremstilling i eksempelvis din DHO. Du skal altid forholde dig kritisk til de fremstillinger, du bruger, ligesom du også er kritisk og undersøgende, når du behandler kilder.

Du skal særligt være opmærksom på, hvornår fremstillingen er udgivet, fordi udgivelsestidspunktet ofte har indflydelse på fremstillingens historiesyn og vægtning af historiske temaer.

Som hovedregel gælder det, at man skal bruge de nyeste fremstillinger, fordi de afspejler den nyeste forskning og berører emner og temaer, der præger vores egen tid.

Det er ligeledes nødvendigt at undersøge forfatterens baggrund for at finde ud af, om man kan spores ind på historiesynet. Her kan det også være en hjælp at søge på på internettet, om forfatteren ytrer sig i medierne, og hvilke holdninger der kommer til udtryk. Endelig kan man også lede efter anmeldelser og interviews, så man kan få en fornemmelse af den historiske fremstillings pålidelighed og faglighed.

Opgave:

- 1) Hvad karakteriserer *Vores danmarkshistorie* som historisk fremstilling?
- 2) Hvilke litterære og narrative virkemidler anvender forfatteren?
- 3) Sammenlign med andre danmarkshistoriske fremstillinger – er der forskelle?

LANDBOREFORMERNE

Ser vi på befolkningsfordelingen i Danmark i 1700-tallet, så boede omkring 80 procent på landet. Før 1700 baserer vi tallene på skøn ud fra oplysninger fra kirkebøger om fødsler og dødsfald. I 1769 kommer den første egentlige folketælling. Det stigende befolkningstal skyldes, at antallet af fødsler overstiger antallet af døde.

Befolkningstallet

	Samlet befolkning (tusinde)	København (pct)	Købstæder (pct)	Sognekommuner (pct)
1700	560000	11	12	77
1769	798000	11	9	80
1801	929000	11	10	79

Kilde: Dansk Socialhistorie, bind 4, side 56.

Landbosamfundet

For fæstebønder, husmænd og tjenestefolk, der boede på landet, kom indførelsen af enevælden ikke til at betyde de store forandringer. De hørte fortsat under et godsejersystem, hvor godsejeren var skattefri, og hvor det var den store landbefolkning, der gennem øgede skatter skulle betale for den enevældige stats voksende bureaukrati.

Blandt historikere er man ikke helt enige om, hvorfor Danmark og det øvrige Europa 1650-1750 oplevede en økonomisk krise og faldende befolkningstal. Nogle historikere mener, at det skyldes de mange krige, andre de enevældige staters brandbeskatning af landbobefolkningen. Der er sikkert tale om en kombination af de forskellige forklaringer, men for Danmark kom det til at betyde, at landbruget blev hårdt ramt, da den europæiske efterspørgsel på korn og kvæg faldt.

De faldende priser på korn og den stigende beskatning af bønderne var en giftig cocktail. Mange gårde lå i forvejen øde som følge af krigene mod svenskerne, og godsejerne forsøgte at lægge fæstejorden ind under hovedgårdsjorden, så den blev skattefri. Men her satte kongen sig imod, for det ville betyde, at han mistede skatteindtægterne, og dermed blev der sat en stopper for nedlæggelse af gårde.

Stavnsbåndet

Godssystemet havde eksisteret siden middelalderen, og forholdet mellem godsejer og fæstebonde blev fastlagt i en fæstekontrakt (fæstebrev), der blev indgået ved overtagelsen af gården.

Fæsteren betalte ved overtagelsen af gården en indfæstningsafgift for til gengæld at få stillet gården til rådighed. Derudover betalte fæstebonden en årlig naturalieafgift (landgilde) og måtte arbejde på godsejerens jord (hove-ri). **Kilde 36** er et eksempel på et fæstebrev fra 1776.

▼ Frihedsstøtten i København blev opført 1792-1797 og står i dag som monument for landboreformerne og særligt stavnsbåndets ophævelse i 1788.

Fæstebrev

På Deres Kongelige Majestæts, min allernådigste Arve-Konges og Herres vegne, samt til høj- og velbårne hr. kammerherre og amtmænd von Levetzows nærmere nådigste godkendelse vedstår jeg undertegnede at have givet og fæstet, ligesom jeg også herved giver og fæster til Anders Pedersen den gård i Båstrup by, Asminderup sogn, som faderen Peder Nielsen formedelst sin egen og sin hustrus alder og skrøbelighed har afstået til ham.

Gården er i matriklen som nr. i, af den betales i afgift efter jordvurderingen af ager og eng seks tønder og fem skæpper korn. Aftalen indbefatter al gårdens tilliggende jord i mark og by, som førnævnte Anders Pedersen i sin levetid må beholde i fæste, bruge og bebo samt gøre sig nyttig på lovlig måde, som han bedst kan.

Selv om der var tale om en noget-for-noget-aftale, var der også tale om en ulige magtfordeling, fordi godsejeren havde "hals- og håndsret" over bønderne, det vil sige at godsejeren kunne pågribe lovovertrædere, rejse tiltale og dømme dem.

Bønderne havde indtil 1733 frihed til at søge til et andet gods eller til købstaden, men det er en frihed, der ikke skal overvurderes. Langt de fleste bønder kendte knap til livet uden for landsbyen, hvor de havde boet hele deres liv, og de ønskede at stifte familie og få børn, der kunne hjælpe til på gården og være med til at sikre alderdommen.

Friheden til at flytte fra en gård må dog alligevel have spillet en rolle, for godt nok kunne godsejeren gøre, som det passede ham, men han var nødsaget til at tilpasse kravene til omstændighederne og nabogårdene. Det har formentlig været tilfældet allerede i middelalderen, hvor godsejerne fik indført det såkaldte vornedskab, det vil sige at bønderne skulle blive boende på den gård, hvor de var født.

Vornedskabet var blevet ophævet i 1702, men i de følgende årtier viste det sig at være svært for mange godsejere at få bønder til at besætte de ledige fæstegårde.

For at sikre, at bønderne forblev på deres gårde, blev stavnsbåndet indført i 1733, hvilket indebar, at de arbejdsduelige bønderkarle ikke måtte forlade deres fæstegård uden godsejerens tilladelse. Officielt var begrundelsen for stavnsbåndet, at man ville sikre, at der var et tilstrækkeligt antal mandlige karle til landmilitserne. Den egentlige grund var, at ubesatte fæstegårde var en trussel mod godssystemet og betød manglende skatteindtægter til kongen.

Det skal ske på de vilkår, at han årligt i rette tid erlægger og betaler alle de afgifter og kongelige skatter som nu er og herefter allernådigst bliver påbudt. Gården med tilhørende kongelig besætning skal han forsvarligt forbedre og vedligeholde. Jorden skal han tilbørligt gøde, dyrke og drive, intet deraf skal han bruge til upligt eller overlade til andre.

Arbejdsspørgsmål

- 1) Gør rede for kildens ophavssituation, og hvilke spørgsmål kilden kan være med til at besvare.
- 2) Hvordan kommer landbosamfundets magtstrukturer til syne i kilden?

Senere blev aldersgrænsen flyttet, så det kom til at gælde mænd mellem 4 og 40 år, så man undgik, at børn under 14 år blev sendt til købstæderne.

Landsbyen og den sociale struktur

Landsbyen var rammen for landbosamfundet og bøndernes liv. Landsbyen havde sin egen sociale rangdeling, alt efter om man havde fæstegård tilknyttet gården eller ej. Gårdenes størrelse afspejlede dette, fæstegårdene, der havde jord i form af agerstrimler i jorderne uden for byen, var de største, herefter kom de gårde, der ikke havde jord, det var her, husmændene boede, og så var der de såkaldte gårdhuse, der typisk hørte under en fæstegård. Her boede indsidderfamilier, hvis de ikke boede i lejede rum på en gård (heraf navnet indsidder). Gruppen af indsiddere i landsbyen omfattede landarbejdere, gamle og fattige.

Livet i landsbyen blev reguleret af de almindelige love og var påvirket af den kirkelige moral, som landsbypræsten hver søndag prædikede i landsbykirken. En vigtig del af reguleringen af livet i landsbyen var også landsbyvedtægterne, der byggede på gamle regler fra dengang man indførte landsbyfællesskabet. I 1700-tallet var de typisk blevet skrevet ned, og ud fra dem blev landsbyens gårdmænd enige om, hvor og hvordan jorden skulle dyrkes, pligter, der skulle overholdes, og det sociale liv i landsbyen, for eksempel påbud om at hjælpe syge og fattige i landsbyen. Som kilde til landbosamfundet kan disse landsbyvedtægter give os god indsigt i de lokale forhold.

▲ På Frilandsmuseet nord for København kan man få indblik i det gamle landbosamfund. Her gengives hvordan høsten foregik i 1700-tallet.

Oplysningstiden

Der skete et skift i synet på enevælden, i takt med at oplysningstankerne slog igennem i begyndelsen af 1700-tallet, og man begynder at tale om ”oplyst enevælde”, hvor kongens fornemmeste opgave ikke var at styrke sig selv, men at tænke på borgernes ve og vel.

Med den oplyste enevælde skiftede fokus fra kongen til staten. Nu blev samfundslivet præget af oplysningstidens tanker om troen på fornuft og viden. Rigets indbyggere blev gradvis opfattet som borgere i stedet for blot at være kongens undersåtter, og staten blev forstået som en kontrakt mellem herskeren og folket.

En voksende gruppe af borgere og **progressive** godsejere og dermed mange af kongens rådgivere begyndte at tænke nye tanker, som de havde hentet ude i Europa.

De mente, at statsmagtens første opgave var at tænke på indbyggernes ve og vel. Med optimisme og tro på fremtiden hævdede de, at oplysning og materiel fremgang, retssikkerhed og lighed mellem stænderne ville frembringe flittige, fædrelandskærlige og lykkelige borgere.

Også kongemagten viste interesse for oplysning, og man kan tale om en slags modernisering af den enevældige kongemagt. I 1600-tallet fremstillede den enevældige konge sig som en regent med magten direkte fra Gud, hvor han nu mere blev set som en regent, der havde fået magten overdraget af folket gennem den såkaldte samfundspagt.

Denne samfundspagt byggede på tanken om, at mennesker har rettigheder, som kan føres tilbage til antikkens tanker om naturretten, det vil sige, at mennesket har en række universelle og umistelige rettigheder. I den oplyste enevælde var kongen med andre ord forpligtet til at tjene folket.

Struensee

De nye tanker om oplysning betød i 1770'erne, at den strenge censur for en kort stund blev lempet, hvilket skyldtes Christian 7. (1766-1808), der led af skizofreni, og i den situation fik en ung tysk læge, Johann Struensee, en stærk position ved hoffet, fordi han havde en gavnlig indflydelse på kongens helbred.

Det blev åbenlyst, at Struensee snart regerede egenrådigt på vegne af kongen, og inspireret af oplysningstiden indførte han trykkefrihed og ophævede censuren, hvilket betød, at alle borgere kunne ytre sig om hvad som helst. Struensee fik i perioden 1770-1772 indført en række reformer, der blandt andet afhjalp fæstebøndernes hårde kår, men det fik godsejerne til at stejle. Hertil kom hans åbenlyse tyskhed, der vakte stor uvilje blandt de tilsidesatte ministre og embedsmænd.

I januar 1772 lykkedes det at få kongens underskrift på, at Struensees politik kunne betragtes som majestætsfornærmelse, og Struensee blev dømt til døden.

▲ Johann Friedrich Struensee, (1737-1772).

Progressiv: Fremskridtsvenlig og fremsynet.

Struensee blev henrettet for øjnene af en tusindtallig tilskuerskare på Østre Fælled uden for København. Først blev hans højre hånd hugget af, derefter hovedet, og til sidst blev liget parteret i fire dele og lagt på hjul og stejle.

Som direkte reaktion på Struensees reformperiode 1770-1772 kom der de følgende ti år en stærk konservativ styring af Danmark, hvor mange af reformerne blev rullet tilbage. Men i 1784 fulgte et kup, hvor det lykkedes en gruppe fremskridtsvenlige adelige godsejere under ledelse af A.P. Bernstorff og Christian Ditlev Reventlow, støttet af den 16-årige tronfølger, kronprins Frederik, at få Christian 7. underskrift på, at de gamle konservative ministre skulle fyres. Herefter skulle alle love vedtages af både kongen og kronprinsen, hvilket i realiteten betød, at den reformivrige kronprins havde regeringsmagten.

Frederik regerede som kronprins af Danmark frem til sin fars, Christian 7.s, død i 1808, og herefter som Frederik 6. til sin egen død i 1839.

Landboreformer

Efter 1750 oplevede godsejerne og de danske bønder en større efterspørgsel efter korn og dermed stigende priser. Udviklingen skyldtes den begyndende industrielle revolution i England og den almindelige befolkningstilvækst overalt i Europa. Også udenrigshandelen blomstrede, da danske købmænd drog nytte af, at Danmark holdt sig neutral i flere verdensomspændende krige.

Der opstod derfor en helt naturlig interesse hos kongen og godsejerne i at effektivisere landbruget og forøge produktionen.

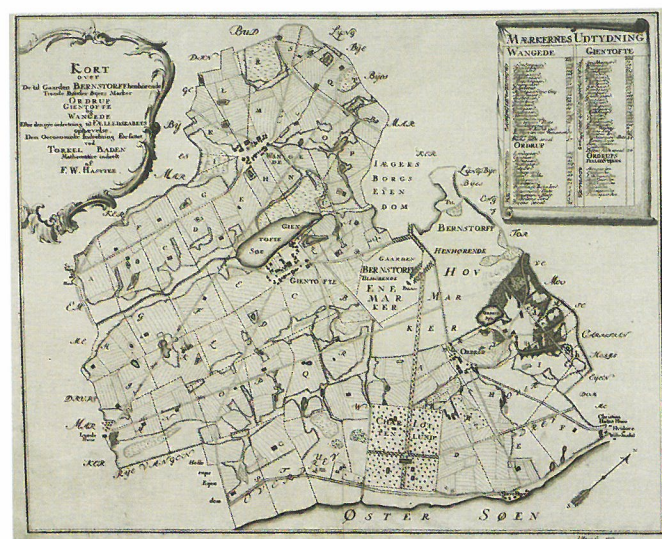
Helt i oplysningstidens ånd blev der sat gang i en debat om landbrugs-spørgsmål og om, hvordan man kunne gøre landbruget mere effektivt.

I perioden fra 1760 og frem mod 1800 blev der iværksat en lang række landboreformer, der kom til at skabe vidtgående sociale og økonomiske ændringer i det danske landbosamfund. Især efter regeringsskiftet i 1784 blev reformtempoet sat i vejret, og der blev nedsat en landbokommission, der skulle se på, hvordan man ændrede strukturerne i landosamfundet, så det banede vej for højere produktivitet.

De store landboreformer gik ud på, at bøndernes forpligtelser skulle begrænses og deres retsstilling skulle sikres. Stavnsbåndet skulle ophæves, og dyrkningsmetoderne skulle gøres mere effektive, blandt andet ved at den enkelte fæstebondes jorder skulle samles i større enheder. Endelig blev der peget på, at man skulle fremme en udvikling, så fæstebønderne selv blev ejere af deres gårde, det vil sige selvejere.

▲ Scene fra Christian den 7.s hof, som man 100 år senere forestillede sig det. Forrest ses dronning Caroline Mathilde og Struensee, bagved ligger den psykisk syge konge Christian den 7. Hvilken historie fortæller maleriet? Sammenlign med tekstens fremstilling af Struensees tid ved hoffet. Maleri af Kristian Zahrtmann (1873).

▲ Det ældste kort, der viser en udskiftning allerede i 1770 på Bernstorff gods. Kortet viser udskiftningen og udflytningen af landsbyerne Gentofte, Vangede og Ørdrup. Gårdene ligger efter fællesskabets ophævelse på hver deres regelmæssige jordlod.

Kilde 37

Jordfællesskabets ophævelse

Såsom agerdyrkningen er grundstøtten for Danmarks velstand, har Kongen søgt at sætte undersåtterne i stand til med iver og virksomhed hver i sin kreds at kunne bidrage til agerbrugets for dem selv og staten nyttige forbedring. Kongen har derfor først opmuntret og siden befalet fællesskabets ophævelse som det første og væsentligste skridt til landvæsenets og agerdyrkningens dermed forbundne forbedring [...]. Derfor anordnes:

1. Det skal stå enhver lodsejer frit for at lade indhegne sin på eet sted samlede og for sig selv liggende jord, skov, ager eller eng som han allerede besidder særskilt eller i fremtiden får ved udskiftning. De øvrige lodsejere skal deltage sammen med ham i denne indhegning [...]

Reformernes kraft

Det nye tiltag, der fik størst konsekvens for fæstebønderne, var udskiftning af jorderne og udflytning af gårdene. En af de ting, der gjorde landbrugsdriften ineffektiv, var, at jorderne var opdelt i agerstrimler, der var fordelt ud til alle bønderne. For at gøre produktionen mere effektiv var det derfor nødvendigt at samle den enkelte gårds mange spredte agerstrimler til ét jordstykke.

I 1781 blev det vedtaget, at al landsbyens jord og fælleden, hvor husmænd og landsbyen havde haft fælles græsningsret, blev lagt om i nye, større landbrugsstykker. **Kilde 37** er et uddrag af forordning om jordfællesskabets ophævelse 23. april 1781.

2. Det står således til agerdyrkningens og landvæsenets forbedring frit for enhver lodsejer at indhegne den jord, som han allerede besidder for sig selv uden fællesskab med andre. På samme måde skal det til samme øjemed være enhver lodsejer tilladt på forlangende at få sin i fællig liggende jord udskiftet for sig selv på eet sted – eller hvor det ikke er muligt – da samlet på to eller højst tre steder. Dog skal det – hvor ikke særlige omstændigheder hindrer det – ske på eet sted da det er det nyttigste. [...]

Arbejdsspørgsmål

- 1) **Gør rede for kildens ophavssituation, og hvilke spørgsmål kilden kan være med til at besvare.**
- 2) **Hvilke bestemmelser indføres i landbosamfundet ifølge kilden?**

Over de næste 25 år blev jorden opmålt og fordelt mellem landsbyens fæstebønder, og i 1807 var 96 procent af al jord udskiftet. Af praktiske grunde blev en hel del af landsbyens gårde pillet ned og genopført på de nye jordlodder, hvis de lå i udkanten af landsbymarken. Denne udflytning var ikke altid populær hos bønderne, der følte sig utrygge ved at forlade det nære landsbyfællesskab.

Retsforholdet mellem godsejer og fæstebonde

Reformlovene kom i en lind strøm frem mod 1800. I 1787 blev der indført en ny lov, der gjorde op med, at godsejeren både optrådte som synsmand, når en bonde skulle fæste en gård, og som skifteforvalter, når boet skulle gøres op ved fæstets ophør. Synsforretningen blev nu forvaltet af uvildige synsmænd. Det blev også forbudt godsejeren på egen hånd at straffe bonden (men ikke husmanden), som det havde været almindeligt med brug af den såkaldte træhest.

I 1787 blev der lavet en forordning, hvor forholdet mellem godsejer og fæstebonden blev beskrevet. **Kilde 38** er et uddrag af forordningen.

Kilde 38

Forholdet mellem godsejer og bonde

1. Enhver godsejer, som bortfæster en gård, skal være forpligtet til at overlevere sammes bygninger tilligemed dens besætning og tilhørende redskaber ved en lovlig syns- og taksations-forretning, som ved fæsterens fratrædelse eller dødsfald kan tjene til efterretning om den tilstand, i hvilken de blev modtaget af ham – på det at mellemværendet derefter kan beregnes [...]

5. Når en fæster i sin besiddelsestid enten har istandsat eller af nyt opført sådanne bygninger, som er nødvendige til dens drift, bør der gives ham eller hans arvinger erstatning derfor ved fratrædelsen [...]

16. Ligesom Kongen på den ene side vil beskærme fæsterne i de rettigheder, som passer sig til deres kår, så vil han også på den anden side håndhæve godsejerne i den myndighed, som tilkommer dem ifølge deres stand i forhold til bønderne. Det befales

derfor, at alle fæstere – under trussel om de i hoveribekendtgørelserne bestemte straffe – ikke alene skal vise deres godsejere eller disses fuldmægtige den hørighed, som skyldes husbonden med at forrette det dem påliggende arbejde [...] men de skal også ved alle lejligheder vise deres herskaber og godsejere sømmelig ærbødighed og agtelse ... Den fra gammel tid af indførte og af en del godsejere eller deres forvaltere endnu brugelige fremgangsmåde: På egen hånd at lade bønderne straffe med træhesten, halsjernet, det såkaldte fængsel i hullet og deslige skal aldeles være forbudt [...]

Arbejdsspørgsmål

- 1) **Beskriv forholdet mellem godsejer og fæstebonde ud fra kilden?**
- 2) **Gør rede for, hvilke spørgsmål kilden kan være med til at besvare.**

▲ En fæstebonde straffes med "træhesten". En skoleillustration fra 1900-tallet.

Stavnsbåndets ophævelse

Den reform, der i eftertiden har fået størst symbolsk betydning, var ophævelsen af stavnsbåndet i 1788. Det betød, at bonden nu frit kunne forlade sin landsby og rejse, hvorhen han ville. Når netop ophævelsen af stavnsbåndet har fået så stor betydning, hænger det sammen med, at det blev symbolet på bondens frihed, der var helt i oplysningstidens ånd. I virkeligheden fik den ikke nær så stor indflydelse på bondens praktiske dagligdag som de øvrige reformer, for eksempel fastsættelsen af hoveriets omfang i 1791 eller overgangen til selveje.

Fra fæste- til selvejerbonde

Problemerne mellem godsejere og fæstebønder blev mange steder løst ved, at bonden købte fæstegården og blev selvejer. Godsejeren var interesseret i at skaffe kapital ved salg af fæstejorden og at drive hovedgårdsjorden med lejet arbejdskraft, og bonden havde penge til at købe for på grund af de gode tider. Regeringen støttede overgangen til selveje blandt andet ved at stille kapital til rådighed, som bønderne kunne låne. I 1818, da en krise for en tid standsede reformerne, var 60 procent af bønderne blevet selvejere.

Landboreformerne var en social revolution

Landboreformerne skabte store forandringer i landbosamfundet og dermed i de sociale strukturer i Danmark. Godsejerne mistede en del af deres lokale administrative poster, og der blev skabt en klasse af selvejerbønder, der med tiden fik mere klassebevidsthed og stolthed. Selvejerbønderne blev i løbet af 1800-tallet stadig mere velhavende og indflydelsesrige for til sidst at få regeringsmagten ved systemskiftet i 1901.

Reformerne skabte også et nyt socialt skel mellem på den ene side gårdmændene og på den anden side husmænd og landarbejdere, som udgjorde den største samfundsgruppe på landet. Dem ramte landboreformerne ikke, og dele af de fælles græsningsarealer var nu blevet en del af bøndernes jorder, så deres forhold blev forringet af reformerne. Husmændene måtte tage arbejde for at kunne forsørge sig selv og familien, og de blev helt bevidst opfattet som en arbejdskraftreserve, der stod til rådighed for gårdmænd og godsejere.

Mange godsejere var modstandere af reformerne, fordi de frygtede at miste deres privilegerede stilling i samfundet. Andre fulgte med i, hvad der skete i Frankrig og England, og var klar over, at det gamle **feudalsamfunds** tid var forbi. De var nu mere opsat på at sikre deres økonomiske interesser som godsejere.

Feudalsamfund: Det gamle landbrugssamfund opdelt i fire stande.

I dag har vi tendens til at se bøndernes iver efter reformer som en drivkraft bag reformerne. Sådan har det formentlig ikke været. De fleste bønder har sikkert været passive og undertiden skeptiske tilskuere til de forandringer, der blev trukket ned over hovederne på dem. Vi skal huske, at landbosamfundet på mange måder var trygt og uden de store forandringer, og mange bønder har helt sikkert oplevet det som utrygt at skulle forlade landsbyen og flytte alene ud i det åbne landskab. Men der var også oplyste og bevidste bønder, der så mulighederne i forandringerne, og som lærte at drage nytte af de nye tilstande.

Epidemiske sygdomme og landboreformerne

Som vi tidligere har set, opstod der i løbet af 1500- og 1600-tallet en større statslig bevidsthed om, at epidemiske sygdomme var et ansvar, som samfundet måtte tage på sig. I 1625 udstedte Christian 4. den første epidemiforordning, der dels definerede statsmagtens rolle, dels definerede en række foranstaltninger i inddæmning af en epidemi (se kilde 29).

I 1782 udstedte kongen en forordning (lov), der skulle beskytte bondestanden i tilfælde af en epidemi som eksempelvis kopper eller plettyfus. Loven gjaldt kun landbefolkningen, hvilket vil sige cirka 80 procent af alle indbyggere i Danmark. Loven kan betragtes som en del af oplysningstidens idéer om at styrke den befolkningsmæssige og økonomiske vækst på landet, og kan derfor ses som en del af landboreformerne.

I 1700-tallet var der et begrænset antal læger, og der var derfor langt til en læge, når man boede på landet. Kontakten til myndighederne gik derfor oftest gennem den lokale præst, der havde mange administrative opgaver i landbosamfundet.

I forordningen blev der derfor stillet krav om, at hvis en bonde fik kendskab til epidemisk sygdom, skulle han kontakte præsten, som havde pligt til at give meddelelsen videre til blandt andet godsejeren. Først herefter blev der tilkaldt en læge, der kunne foretage de nødvendige medicinske indgreb. I tilfælde af smitsomme epidemiske sygdomme var lægens råd frisk luft og renlighed, eller måske at gribe til åreladning, som man betragtede som en kur mod urenheder i kroppen. Bakterier og vira blev først opdaget i slutningen af 1800-tallet, hvorefter de lægelige metoder langsomt ændrede sig.

Forordningen påbød bønderne at begrænse smitten gennem forbud mod at samles, og gennem isolation af sygdomsberørte gårde og landsbyer. På den måde kan vi se, at den bygger videre på tidligere tiders forordninger om smitsomme sygdomme. **Kilde 39** er et uddrag af forordningen fra 1782.

Forordning for smitsomme sygdomme på landet

1. Når nogen blandt almuen på landet bliver syg, enten af blodgang [dysenteri], sprinkler [plettyfus] eller nogen anden sådan farlig sygdom, som udbreder sig videre blandt husets folk og således erfares at være smitsom, skal den bonde, i hvis hus sygdommen således har ytret sig – eller i hans forfald: hans folk eller nærmeste naboer – straks anmelde det for sognepræsten, som derefter, næst [straks efter] at formå husets folk til den omhyggeligste og forsigtigste forholds måde, ufortøvet beretter det til de syges husbond [dvs. godsejeren, som fæsteren hører under], eller, dersom disse ingen har, da til deres nærmeste forsvar [overordnede myndighed], på det, at de fornødne hjælpemidler i tide kunne forskaffes dem efter omstændighederne, enten på egen, deres husbondes eller andre vedkommendes bekostning.

Koppevaccinen

Kopper var en epidemisk sygdom, der var en meget smitsom og resulterede i høj feber og blærer over hele kroppen. Dødeligheden var 10-25 procent, og hvis man overlevede, var man efterfølgende immun over for sygdommen. Man prøvede forskellige behandlingsmetoder, indtil man fandt ud af, at indpodning af kopper fra køer (en mildere form for kopper) gjorde mennesker immune. Oplysningstidens videnskabsideal var med til at overbevise lægekredse og lægevidenskaben om metodens effektivitet, og fik også danske læger til at fokusere på forebyggelse og ikke kun behandling. Det banede vej for udviklingen af en vaccine mod kopper.

I begyndelsen af 1800-tallet blev Danmark ramt af en række koppeepidemier, og i 1810 besluttede Frederik 6. en forordning, der pålagde borgerne at blive vaccineret mod kopper. Forordningen kunne ikke tvinge folk til at blive vaccineret, men i stedet pålagde man borgerne, at de skulle dokumentere, at de enten havde haft kopper eller var blevet vaccineret, hvis de skulle konfirmeres, giftes, gå i skole, have en læreplads eller aftjene militærtjeneste. Gennem denne vaccinationsattest, som er gengivet i **kilde 40**, var der altså indirekte tale om tvang.

2. Så snart jordegodsejeren, amtmanden eller bondens nærmeste forsvar således er underrettet om sygdommen, lader han straks hente til de syge enten stiftets landfysikus [læge] eller distriktets provinsialkirurg [embedslæge], som på forlangende uophødeligen bør indfinde sig – eller og en anden duelig, eksamineret læge, som dertil godvilligen er at formå – for at undersøge sygdommen og foreskrive de fornødne lægemidler derimod.

Arbejdsspørgsmål:

- 1) Hvad bestemmes der ifølge forordningen?
- 2) Hvad siger forordningen om magtstrukturerne i 1700-tallets landbosamfund?
- 3) Rejs en problemstilling ud fra kilden.

Kopperattest

N. N. fød i og boende i Aar gammel, er af mig underskrevne, Aar den indpodet med Kokopper. Ved nøiagtigt Eftersyn imellem den 7de og 9de Dag efter Indpodningen har jeg fundet alle de Tegn, som vise dem at være de ægte Kokopper: de vare nemlig hele og ubeskadigede, opfyldte med en klar Væske, i Midten nedtrykkede, og omgivne med en rød Zirkel; N. N. har da ordentlig giennemgaaet de ægte Kokopper, som betrygge ham (hende) for Børnekopper i Fremtiden; hvilket herved paa Ære og Samvittighed bevidnes af den Aar.

Samfundsforandring og historiesyn

I fokuspunktet side 97 så vi på to forskellige **historiesyn**, det vil sige to forskellige måder at forklare historisk udvikling på. Hvis vi skal forklare baggrunden for landboreformerne ud fra de to historiesyn, så vil vi ud fra den idealistiske historiesyn forklare årsagerne med, at fremtrædende godsejere og kronprins Frederik fik en række gode idéer til at udvikle landbosamfundet. Ud fra det materialistiske historiesyn vil vi forklare det med, at der på grund af samfundsforhold som befolkningstilvækst og bedre afsætningsvilkår fik sat gang i udviklingen, og det var således samfundets materielle vilkår, der drev udviklingen.

Tidligere opfattede mange historikere landboreformerne som en revolution fra oven, det vil sige skabt af samfundets elite. Her var opfattelsen, at den idealistiske kronprins og hans gode ministre gennemtrumfede de godgørende forandringer på trods af sløve og uvillige bønder og reaktionære godsejere.

Der er ingen tvivl om, at Reventlow og andre ledende embedsmænd og politikere var præget af tidens moralske og optimistiske fremskridtstro, men i dag vil historikere nok i højere grad fremhæve de økonomiske motiver bag reformerne.

Arbejdsspørgsmål:

- 1) Hvad er formålet med kilden, og hvilken indvirken har den haft på samfundet som helhed og samfundets forskellige klasser?
- 2) Diskutér med udgangspunkt i coronapandemien 2020-21 fordele og ulemper ved "frivillig tvang" af vaccinationer.

Historiesyn: Bevidste eller ubevidste forestillinger om, at forandringer over tid har en retning eller mening fx idealistiske historiesyn eller det materialistiske historiesyn.

Den historiske redegørelse

I forhold til i mange andre fag i ungdomsuddannelserne, så har redegørelsen en større vægtning i historie. Selv om redegørelsen er det nederste niveau i Blooms taksonomiske trekant, så er den i historie vigtig, fordi den er med til at vise, at eleven har et overblik over eksempelvis et historisk udviklingsforløb. I din DHO skal du typisk kunne beskrive en udvikling ud fra flere historiske fremstillinger, og i den mundtlige historieeksamen skal du kort og præcist beskrive en udvikling, som du bygger videre på i din analyse.

Når du skal lave en historisk redegørelse som første del af din opgave (for eksempel DHO eller SRP), skal du tænke på, at det er det fundament, som din analyse og vurdering skal bygge videre på. Overvej derfor, inden du går i gang med at skrive, hvilke punkter du vil have med i redegørelsen, og som du skal bruge videre i opgaven.

Derfor kan du med fordel dele processen op i to:

Strukturfasen: I første del har du fokus på struktur, og hvad du skal have med. Her udvælger du tre-fire temaer, der skal med i din redegørelse og udelader alt andet. Skal du for eksempel lave en redegørelse for den socio-økonomiske udvikling i Danmark i 1700-tallet, skal du altså lægge vægt på de sociale og økonomiske forhold og udelade den politiske udvikling. Hvis du læser flere fremstillinger, er der måske noget, som går igen, og som du synes giver mening for din redegørelse. Når du har valgt tre-fire punkter, begynder du at lave underpunkter til hver. Til sidst har du strukturen på plads og er klar til at skrive.

Skrivefasen: Først når du har strukturen på plads, begynder du at skrive. Nu kan du i princippet blot kæde dine mange punkter sammen, så det bliver til en samlet tekst. Du skal altså ikke have fokus på struktur og hvad der skal med, men derimod have fokus på, hvordan du formidler det. Går du i stå, må du tilbage til strukturfasen og se, om du har glemt eller overset noget.

Den gode historiske redegørelse er en neutral formidling af en udvikling eller et historisk tema, hvor du viser, at du kan udvælge det mest relevante i forbindelse med din problemstilling. Din redegørelse skal være struktureret, og skal du redegøre for en historisk udvikling, er det naturligt, at redegørelsen er kronologisk.

Opgave:

- 1) Ud fra afsnittet om landboreformerne skal du udvælge tre-fire hovedpunkter, som skal besvare følgende redegørelse: Redegør for udviklingen i det danske landbosamfund i 1700-tallet med henblik på bondeklassens ændrede vilkår.
- 2) Når du har fundet dine tre-fire hovedpunkter, laver du en række underpunkter til hvert hovedpunkt.

VEJEN MOD DEMOKRATI

Omkring 1800 oplevede Danmark en storhedstid inden for handel og søfart, blandt andet takket være den danske neutralitet, der holdt landet ude af de meget omfattende konflikter, der rasede i Europa. Med stor snilde lykkedes det danske købmænd at drage fordel af situationen ved at overtage de krigsførende landes sejlads. Da Danmark ikke var i alliance med nogen af de krigsførende lande i Napoleonskrigene (1793-1815), kunne Danmark sælge varer til begge krigens parter, Frankrig og England.

Napoleonskrigene

I 1801 gik det galt. Danmark førte en mere og mere offensiv neutralitetspolitik, og indgik sammen med Rusland og Sverige et væbnet neutralitetsforbund. Det kunne England ikke acceptere, og den 2. april 1801 gik den engelske flåde til angreb på København. Danskerne forsvarede sig tappert i slaget på Reden (en red er det sted, hvor skibe ligger for anker uden for København), men måtte bøje sig for engelsk krav om kontrol af danske handelsskibe og samtidig forlade neutralitetsforbundet med Sverige og Rusland.

Det gav for en kort stund igen gode kår for den danske handel, men i 1807 indtraf katastrofen. Napoleon stod stærkt i Europa, og sammen med Rusland forsøgte han at udsulte England ved en fastlandsspærring, der skulle udelukke engelske skibe fra europæiske havne. Da Napoleon også forlangte, at danske og norske havne skulle udelukke engelske skibe, kunne Danmark ikke gøre andet end at vælge side i krigen.

◀ Det engelske bombardement af København i august 1807 betragter mange historikere som verdens første terrorbombardement, fordi målet ikke var militært, men derimod nedbrydelsen af den københavnske befolknings moral. Det førte til, at mange civile blev dræbt, og byen blev sønderknust.

▲ Gråbrødre Torv efter bombardementet 1807. Malet af J.P. Møller i 1808 efter samtidig tegning.

Englænderne frygtede, at Napoleon ville få rådighed over den stærke danske flåde, og englænderne sendte derfor deres flåde mod København. Englænderne landsatte 30.000 soldater, der dannede en ring om København for at få den danske flåde udleveret. Da danskerne nægtede, begyndte englænderne et sandt terrorbombardement af København. Efter fire dages bombardement, blandt andet med helt nyudviklede brandraketter, måtte København overgive sig.

Flåden blev udleveret til englænderne, og Danmark kunne ikke andet end gå ind i krigen på Frankrigs side, uden dog at komme til at deltage i større krigshandlinger.

Danmarks deltagelse på Napoleons side kom til at koste dyrt ved fredsforhandlingerne i 1814 efter Napoleons nederlag. Her blev det afgjort, at Danmark skulle afstå Norge til Sverige, og på sigt var de økonomiske konsekvenser store for Danmark. I krigens sidste år var staten gået bankerot, det vil sige den havde trykt flere pengesedler end der var dækning for, hvilket førte til en voldsom inflation. Først i 1818 blev tilliden til pengevæsenet genoprettet i form af Danmarks første nationalbank.

I forlængelse af den nationale katastrofe opstod der i befolkningen en mistænksomhed og mistillid til alt, der ikke harmonerede med det nationale. Det betød, at "de fremmede" blev lagt for had, og her stod de danske jøder for skud. Jøderne fik skylden for alle landets dårligdomme, og optøjerne mod jøderne kan også tolkes som en generel utilfredshed med samfundets økonomiske tilstand. Den økonomiske krise ramte især samfundets mest udsatte, men også den lavere del af borgerstanden var ramt af de trange kår.

Nationalismen vinder frem

Nationalisme: En stærk nationalfølelse, der ofte er forbundet med fremmedhad.

Nationalismen vandt frem i Europa og kom til at præge hele 1800-tallet. Nationalismen var drivkraften bag revolutioner i Frankrig og i de tyske stater i 1830 og 1848. Rundtom i Europa havde der ikke tidligere været udviklet en national identitet. Der havde derimod været en udpræget grad af sammenhold med ens egen socialklasse mere end en identitet i relation til en nation eller stat.

I de tyske stater opstod der krav om, at de tysktalende folk skulle gå sammen, og der blev oprettet et nationalitetsforbund for de tyske stater, Det Tyske Forbund. Som en naturlig konsekvens af stemningen i Europa efter Napoleonskrigene stillede Det Tyske Forbund krav om, at det overvejende tysktalende Holsten blev en del af forbundet.

I Helstaten Danmark, der bestod af kongeriget og de tre hertugdømmer Slesvig, Holsten og Lauenborg, talte man to sprog. I Holsten og Lauenborg talte man kun tysk, i Slesvig var det lidt mere kompliceret. I byerne – for eksempel Flensburg – talte man overvejende tysk, mens man i Nordslesvig overvejende talte dansk og i Sydslesvig overvejende talte tysk. Overalt i hertugdømmerne var administrationssproget tysk frem til 1840.

I 1830 var der optøjer i Paris, hvor liberale borgere ønskede mere demokrati og tvang kongen til at gå af. Det inspirerede andre liberale kræfter i Europa, og samme år stillede Det Tyske Forbund krav om, at Holsten fik en folkerepræsentation, der afspejlede den tysktalende befolkning.

For at undgå uro besluttede den danske konge Frederik 6. i 1830 at oprette fire folkerepræsentationer. Ud over Holsten fik også Jylland, Øerne og Slesvig en folkerepræsentation.

I realiteten var det de gamle stænderforsamlinger fra før enevældens indførelse, der blev genoptaget, nu blot med tre stænder: godsejere, borgere og bønder. I virkeligheden tilgodeså det godsejerne, der blev kraftigt overrepræsenteret i forhold til deres andel af befolkningen.

Stænderforsamlingerne var kun rådgivende, og stemmeretten var meget begrænset, men vigtigt var det, at de fik forelagt love og bestemmelser, og at der blev skabt mulighed for en politisk debat. Det var første gang under enevælden, der var skabt et forum, hvor de nye politiske tanker kunne diskuteres, og på den måde blev stænderforsamlingen et vigtigt skridt hen imod demokrati.

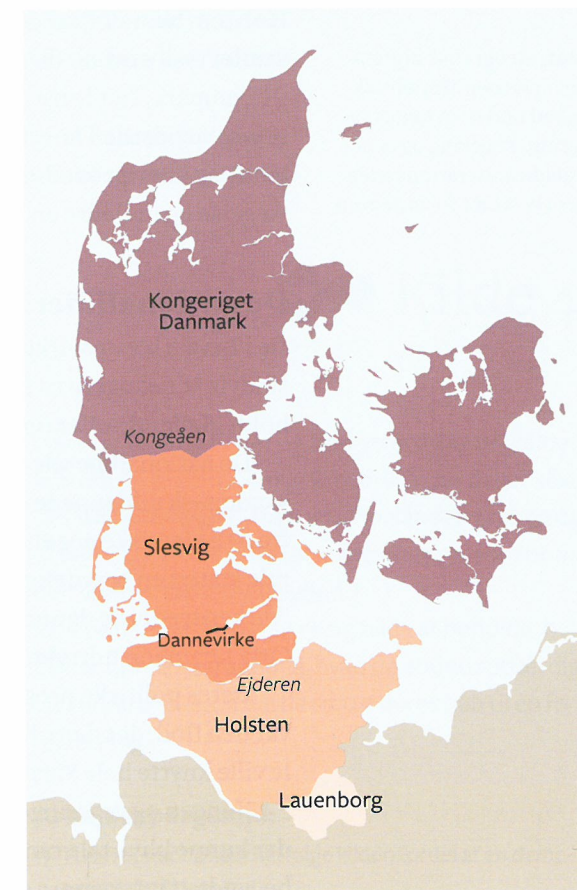
Også på det lokale plan skete der en forsigtig demokratisering, og i 1841 oprettede man sogneforstanderskaber, der var en slags byråd, hvor der kunne diskuteres vigtige emner. Det var kun gårdmænd, der kunne stemme til sogneforstanderskaberne, og derved blev husmændene holdt uden for indflydelse.

I 1840'erne var det ikke kun i de oprettede forsamlinger og råd, der foregik politisk debat, det foregik nu også i aviser og ved politiske møder. Et af tidens vigtige temaer var forsvaret af danskheden over for den tyske kultur. For første gang i historien blev mange mennesker bevidste om at tilhøre et folk, der blev bundet sammen af fælles sprog, kultur og historie. Årsagen til denne nationale vækkelse skal blandt andet findes i en folkelig reaktion på den franske dominans i Europa under Napoleonskrigene og som et resultat af en folkelig vækkelse med mere frihed til folket.

Demokrati på vej

Snart blandede den stærke nationalfølelse sig med krav om en ny forfatning i overensstemmelse med den politiske liberalismes idéer. Det var især i byernes borgerskab, denne nationalliberalisme slog igennem.

Der var stærke kræfter blandt de tyske stater for at forene alle de mange tyske fyrstendømmer til en nation. Disse tanker nåede også til Slesvig og

▲ Den enevældige danske konge var konge over kongeriget Danmark, og hertil kom, at han var enevældig hertug over de tre hertugdømmer Slesvig, Holsten og Lauenborg. Hertugdømmerne blev styret på tysk af tyske embedsmænd i København. I Nordslesvig talte man dansk i skolen og i kirken.

Stat: Geografisk afgrænset, selvstændig politisk enhed under en fælles regering. Regering og centraladministration betegnes i bestemt form, staten.

Holsten, hvor der var ønsker om, at de to hertugdømmer skulle udgøre en samlet tysk **stat** med en demokratisk forfatning og kun med løs tilknytning til Danmark. Det førte til politiske kampe og banede vejen for yderligere national bevidsthed hos de politisk bevidste bønder i Nordslesvig (Sønderjylland) og liberale kredse i Danmark. De reagerede skarpt imod den tyske bevægelse og indledte en kampagne til forsvar for danskheden i Slesvig.

De nationalliberale

De liberale blev påvirket af de nationale strømninger, og nu samledes tusindvis af deltagere til forsvar for danskheden over for tysk kultur. Der blev holdt glødende taler om danskheden og om det skandinaviske fællesskab.

De nationalliberale idéer vandt tilhængere blandt byernes borgerskab og akademisk uddannede embedsmænd. Deres økonomiske idéer stammede fra den klassiske engelske liberalisme, men politisk tillagde de nationalliberale staten en betydelig rolle i samfundsudviklingen. Magten skulle tilhøre "de begavede, de dannede og de rige", som de nationalliberales frontfigur Orla Lehmann udtrykte det.

Deres politiske program kæmpede for "Danmark til Ejderen". Ejderen var den flod, der delte Slesvig og Holsten, og det betød, at de nationalliberale ville knytte hele Slesvig til kongeriget og adskille Holsten fra Helstaten.

Kongen og regeringen ønskede at bevare Helstaten og kunne ikke se, at der kunne blive tale om, at hertugdømmerne løsrev sig, bare fordi man var begyndt at interessere sig for nationalt sindelag. I 1839 var Christian 8. blevet konge, og han kunne ikke se, hvordan det kunne være så afgørende, om man talte dansk eller tysk ved hoffet, og om en embedsmand var dansk, tysk eller norsk, bare man var loyal over for kongen.

De nationalliberale så anderledes på det. For dem var den enevældige konge unational ved også at være tysk. Og så mente de, at den enevældige konge svigtede ved ikke at fremme bevidstheden om danskhed og fællesskabet med de andre nordiske lande.

Bønderne, derimod, var overvejende tro mod kongen og følte sig ikke på bølgelængde med de nationalliberale. Dog var bønderne også påvirket af de frihedsvinde, der blæste i Europa, og i 1845 opfordrede bønderne til indførelse af almindelig værnepligt (kun bønderne havde værnepligt), lige beskatning af jord (godsejernes hovedgårdsjord var skattefri) og støtte til overgang fra fæste til selveje (den proces var gået i stå under landbrugskrisen).

Kongen fejede bøndernes forslag af bordet og udstedte det såkaldte bondecirkulære, der forbød bønderne at holde møde uden tilladelse af politimesteren og forbød mænd uden for sognet at deltage i sådanne møder. Det skulle vise sig at være et uklogt træk, for bønderne blev så ophidsede, at de mistede tilliden til kongen.

I 1846 oprettede bønderne Bondevennernes Selskab, der i sit 6-punkts-program lagde vægt på at forene liberalisme og bondefrigørelse,

og Bondevennernes Selskab gik i alliance med de nationalliberale. Dermed havde de fleste bønder på landet og en stor del af borgerskabet i byerne fundet sammen i modstanden mod enevælden.

Allerede i januar 1841 havde Orla Lehmann i en tale på Falster (30. januar) argumenteret for, at også bønderne var bedst tjent med en demokratisk forfatning. Kilde 41 er et uddrag af talen.

Kilde 41

Den fri forfatning

[...] Den, som tror, at Revolutionen af 1660 [enevældens indførelse] har været til bøndernes fordel, han tager storligen fejl; thi aldrig har det tryk, hvorunder de sukkede, været så hårdt og så almindeligt, som efter den tid. En ussel og forkuet slægt, opvokset i urenlighed og vankundighed i elendige jordhytter, arbejdende under ridefogedens pisk for strenge, ofte fremmede herrer, som fråsede i hovmod og overdådighed – det er det sørgelige billede, historien giver af den danske bondestand under enevoldskongerne, lige fra suverænitetens indførelse og indtil slutningen af det forrige århundrede. [...] Hvad jeg her har sagt, og hvad enhver, der kender til Danmarks historie, vil bekræfte, det vil vise Dem, at det er en stor vildfarelse, at de suveræne konger har

været almuens venner og beskyttere. Dette gælder kun om én af dem, nemlig Frederik 6., og det er således ikke enevælden, men en af tidsånden greben og af den oplyste del af folket støttet konge, som bonden skylder taknemmelighed. [...] Ville bønderne derfor sikre sig både at beholde, hvad de har opnået, og at opnå, hvad de endnu retfærdigvis kunne ønske, da må de sætte deres håb til en fri forfatning.

Arbejdsspørgsmål:

- 1) Hvorfor har bønderne ifølge kilden fordel af en demokratisk forfatning?
- 2) Hvilke problemstillinger kan kilden være med til at besvare?

Enevælden afskaffes

I regeringen og hos den nyudnævnte konge Frederik 7. (konge 1848-1863) var man begyndt at forberede sig på at afgive den enevældige magt, for at undgå at monarkiet gik i opløsning.

I marts 1848 blev kongen dog overhalet af dramatiske begivenheder i Paris, der gav genlyd i det meste af Europa. I februar var der igen udbrudt revolution i Paris, og chokbølger bredte sig og nåede Slesvig og Holsten. Den 18. marts samledes repræsentanterne fra den slesvigske og holstenske stænderforsamling til fællesmøde i Rendsburg på grænsen mellem de to hertugdømmer. Her blev man enige om at rejse krav om en demokratisk forfatning for et samlet Slesvig-Holsten, samt Slesvig-Holstens optagelse i Det Tyske Forbund.

Da kravene fra hertugdømmerne nåede København, førte det til uro, og Københavns Borgerrepræsentation forlangte, at kongen udnævnte en ny regering og banede vejen for en fri forfatning. Frederik 7. meddelte 21. marts

▲ Orla Lehmann.

▲ H.W. Bissens statue i Fredensborg: "Den tapre landsoldat" fra 6. juli, 1858.

▼ Jørgen V. Sonne: "Morgen efter slaget ved Isted den 25. juli 1850". Maleriet er blevet til i 1876, det vil sige efter det danske nederlag i 1864. Hvordan ser maleren tilbage på Treårskrigen?

1848, at han var villig til at udnævne en ny regering og tillade en ny demokratisk forfatning.

Kongens kup i 1660 havde været uddramatisk, set i lyset af hvilken politisk omvæltning der var tale om. Kongens afskaffelse af enevælden i 1848 var lige så uddramatisk, selv om der var tale om et radikalt politisk systemskifte.

Krig om Slesvig

I den nye regering blev ledende nationalliberale toneangivende blandt andre juristen Orla Lehmann og teologen D.G. Monrad. De slesvig-holstenske krav blev afvist, og da det blev meddelt, at de nationalliberale ville knytte Slesvig til Kongeriget og derved adskille det fra Holsten, betød det oprør.

Slesvig-holstenerne dannede en midlertidig regering og samlede deres tropper, der få dage efter marcherede ind i Slesvig. Danskerne væbnede sig ligeledes, og store dele af befolkningen støttede krigen.

I den nationale fortælling om de skæbnesvangre martsdage i 1848, hvor krigen brød ud, fortælles det, at der bredte sig en euforisk national begejstring, der bredte sig til hele befolkningen, i det, som er blevet kaldt "Ånden fra '48".

I dag er det en udbredt holdning blandt historikere, at det er en fejlagtig forestilling, at der ved krigsudbruddet i 1848 bredte sig en national vækkelse, der spredte sig til hele samfundet, ikke mindst de danske landsoldater. "Ånden fra '48" var kortvarig og især udbredt blandt officerer og frivillige, men den satte sig varige spor i form af en romantisering af begrebet *den tapre landsoldat*. Historikere har undersøgt hundredvis af breve fra landsoldaterne, og her tegner

sig ikke en national bevidsthed, men derimod, at de så det som deres pligt at forsvare kongens rettigheder og i øvrigt satte deres lid til Gud. Fædrelandsfølelse kommer sjældent til udtryk i landsoldaternes breve.

Slesvig-holstenerne fandt støtte hos de tyske nationalliberale, og det førte til, at den største af de tyske stater, Preussen, sendte tropper, der i sommeren 1848 besatte store dele af Jylland.

De liberale bevægelser mødte mange steder i Europa modstand fra mere konservative kræfter, også i Preussen, og det medførte, at preusserne trak deres tropper hjem igen.

I juli 1850 kunne de danske tropper besejre slesvig-holstenerne i det blodige slag på Isted Hede nord for Slesvig. Danmark havde vundet krigen. Det betød dog ikke, at de nationalliberales idé om "Danmark til Ejderen" kunne gennemføres, hertil var der for stor modstand, ikke kun fra Preussen, men også fra andre stormagter, der ønskede at bekæmpe de nationalliberale bevægelser.

Preussen, Østrig-Ungarn og Rusland tvang i 1851-1852 den danske regering til at genoprette den gamle helstat fra før 1848, så riget bestod af kongeriget og de tre hertugdømmer. Men én ting var forandret: Danmark var ikke længere enevældigt.

Grundloven

I oktober 1848 blev der valgt en grundlovgivende forsamling, der skulle udarbejde en ny forfatning. I et halvt år diskuterede forsamlingen den nationalliberale Monrads forfatningsudkast, og den 5. juni 1849 kunne Frederik 7. underskrive Danmarks Riges Grundlov, der gjaldt for kongeriget, men ikke for de tre hertugdømmer, der fortsat blev regeret af den enevældige danske konge.

Nu var han konstitutionel konge og underlagt rigets øverste myndighed, rigsdagen, som fik den lovgivende magt sammen med kongen. Rigsdagen bestod af et Folketing og et Landsting. Valgret til begge ting havde alle mænd over 30 år med egen husstand, men Landstinget blev valgt ved indirekte valg, og kun mænd over 40 år med en vis indtægt var valgbare.

Kongen skulle udnævne og afskedige de ministre, der var ansvarlige for regeringen og skulle føre dens politik ud i livet. Grundloven garanterede de såkaldte borgerlige frihedsrettigheder, eksempelvis ytrings- og religionsfrihed, og enhver forrang, der var knyttet til adel, titel og rang, blev afskaffet.

▲ Constantin Hansen (1804-1880): Den grundlovgivende forsamling. Det er ukendt, præcis hvornår maleriet blev til.

FRA HELSTAT TIL NATIONALSTAT

[1849-1914]

TIDSLINJE

- 1848-50 ● Første slesvigske krig
- 1849 ● Grundloven
- 1857 ● Næringsfrihedsloven
- 1864 ● Danmark taber krigen mod Preussen
- 1866 ● Revidering af grundloven
- 1871 ● Grundlæggelsen af arbejderbevægelsen og slaget på Fælled
- 1899 ● Storlockout og septemberforliget
- 1901 ● Systemskifte, parlamentarismen indføres. Første venstre-regering
- 1908 ● Kommunalreform med valgret til kvinder

◀ Den tyske maler Wilhelm Camphausens fremstilling af preussernes storm på de danske stillinger på Als i 1864. Dateret 1866.

INDLEDNING

Stat: Geografisk afgrænset, selvstændig politisk enhed under en fælles regering. Regering og centraladministration betegnes i bestemt form, staten.

I 1848-1849 tog Danmark et afgørende skridt frem imod at blive den moderne **stat**, som du kender i dag. Efter næsten tohundrede år, hvor kongen enevældigt havde styret landet, fik Danmark nu en ny politisk struktur, og med grundloven en demokratisk forfatning, som vores folkestyre i dag hviler på.

Demokratiet spiller en meget vigtig rolle i det danske samfund, og det samme gør kongehuset, der jo afgav den direkte politiske magt i forbindelse med enevældens fald i 1848 og vedtagelsen af grundloven året efter. I dag findes der en gruppe danskere, der mener, vi i stedet for monarkiet skal have en republik med en valgt præsident som overhoved, men i den politiske debat fylder denne gruppe ikke meget. Det samme gør sig gældende med de yderliggående politiske grupper, der arbejder for et bedre samfund end det, som demokratiet kan tilbyde. Vi har gennem de sidste 150 år set eksempler på republikanisme og antidemokratiske tendenser, men det er parenteser i danmarkshistorien.

Til gengæld har vi i vores nyere historie set tendenser til, at nogle mener, at en regering optræder udemokratisk eller autoritært. Det er blandt andet kommet til udtryk i den politiske debat om lockdown og nedlukning under coronakrisen i 2020-2021. Her mente grupper som eksempelvis Men in Black, at statsminister Mette Frederiksen var autoritær og gik imod befolkningens ønsker om mindre lockdown og mere frihed. Det blev udtrykt ved flere demonstrationer, hvor statsministeren blev fremstillet som nazist, og der blev hængt en dukke med hendes hoved op i en lygtepæl og sat ild til. Her vil de fleste nok mene, at man går for vidt, for det hører ikke hjemme i en demokratisk stat som Danmark. Og den form for **historiebrug**, der ligger i at fremstille Mette Frederiksen som diktator, vil mange mene er historiemisbrug.

Demonstrationer og hård kritik af magthaverne er en del af demokratiet, og håndhævelsen af ytrings- og forsamlingsfrihed er bærende elementer i vores samfund i dag. Det går tilbage til grundloven i 1849, og det er hele tiden den, vi forholder os til, når vi i dag skal tage stilling til vigtige politiske spørgsmål.

Netop ytringsfriheden og forsamlingsfriheden, der springer ud af oplysningstidens frihedsidealer, er i dag noget af det, vi danskere respekterer aller mest. Vi skal have lov til at mene lige præcis, hvad vi vil, for det er vores ret, også uanset om det sårer eller krænker andre. Der er naturligvis injurielovgivning og racismelovgivning, men som udgangspunkt må vi ytre os, som vi vil. Det har højrepopulisten Rasmus Paludan nydt godt af, når han vil oplyse om, hvad han betragter som en trussel mod danskheden, og sætter ild til Koranen i boligområder med overvejende muslimske beboere.

Vi vil i dette kapitel gå to skridt tilbage fra vores verden i dag og se på, hvordan det spæde danske demokrati udviklede sig frem imod første ver-

Historiebrug: Personer og grupper brug af fortællinger og forestillinger om fortiden.

denskrig. Det er i denne periode, vi taler om det moderne gennembrud, som du måske har hørt om i faget dansk. Det moderne gennembrud i historie knytter sig særligt til det industrielle gennembrud og arbejderklassens opståen. Herved skabes de samfundsmæssige strukturer, der kom til at præge Danmark langt ind i sidste århundrede.

Men vi begynder i Sønderjylland og i krudtrøgen fra Dybbøl Mølle, hvor Danmark på en formiddag i april 1864 blev skudt i sænk og gjort til en miniputstat, der i mange generationer havde svært ved at ryste sårfeberen af sig.

▲ **Historiebrug:** Plakater der fremstiller statsminister Mette Frederiksen. Hvordan bruges historien og hvilken tendens er der i plakaterne. Fra demonstration under corona-pandemien i 2020.

KRIGEN I 1864

Nationalisme: En stærk nationalfølelse, der ofte er forbundet med fremmedhad.

Statsdannelse: Betyder at magten centraliseres, og der sker en vis skatteopkrævning, og centralmagten håndhæver sin magt med fx en hær.

Den første krig om Slesvig, der også kaldes treårskrigen, 1848-1850, var et udtryk for den stigende **nationalisme** i Europa generelt. I Danmark blev nationalismen båret af de nationalliberale, der gennem 1840'erne havde fået større og større tilslutning til deres nationalistiske politik om "Danmark til Ejderen" og til ønsket om en fri forfatning. I de nationalliberales krigsmål lå et opgør med Helstaten, og for at Slesvig skulle blive en del af Danmark.

Treårskrigen blev i 1850 fejret som en dansk sejr, men mere rigtigt var det, at det var stormagterne, der afgjorde krigen, der vel nærmest blev uafgjort. Stormagterne tvang de krigsførende parter til forhandlingsbordet, og her viste det sig, at hensynet til magtbalancen i Europa vejede tungest. Det blev bestemt, at den danske Helstat fortsat skulle eksistere som en fælles **statsdannelse** mellem kongeriget Danmark og hertugdømmerne Slesvig, Holsten og Lauenborg. Med andre ord blev de nationalliberales krigsmål ikke indfriet.

Imens krigen stod på, var kongens enevælde blevet brudt, og den grundlovgivende forsamling havde skrevet under på Danmarks Riges Grundlov 5. juni 1849. Det gjorde ikke det nationale spørgsmål mindre kompliceret, for grundloven gjaldt kun for kongeriget, og de tre hertugdømmer var derfor fortsat styret af den enevældige danske konge. Helstaten var derfor nu endnu mere kompleks, fordi der i dele af staten var demokrati og i andre dele var enevælde.

De spændinger og interesse modsætninger, der havde antændt krigen, blev ikke slukket med stormagternes fredsmål. De nationalliberales idé om, at Slesvig blev en del af Danmark og dermed også var en del af grundloven, blev ikke indfriet. Det samme galdt for slesvig-holstenernes ønske om national selvbestemmelse. Situationen var uforløst og måtte føre til yderligere spændinger. Den danske regerings politik i Slesvig gjorde ikke spændingerne mindre, for her blev der ført en streng "fordanskningspolitik", der dikterede, at dansk skulle være det eneste tilladte kirke- og skolesprog i de 48 overvejende tysksprogede områder af Slesvig. Embedsmænd, der ikke viste loyalitet over for Danmark, blev fyret.

Vejen mod krig

Stemningen i Slesvig-Holsten var anspændt. Krigen havde ikke dæmpet de nationale spændinger, og i visse områder var der et egentligt tyskerhad, i andre områder herskede der en uforsonlig stemning over for alt, der kunne forbindes med danskhed.

Den konservative regering, der regerede fra 1851 til 1857, ønskede at besvare Helstaten. På dette tidspunkt var der ikke egentlige partier i Danmark, kun politiske grupperinger som eksempelvis de nationalliberale. Over for dem stod en gruppering, der senere kom til at blive til partiet Højre (det,

som i dag hedder Konservative Folkeparti). Disse konservative politikere var kendetegnet ved at være kritiske over for de demokratiske tanker og var stærkt kritiske over for de nationalliberales Ejderpolitik.

I 1857 overtog de nationalliberale, der havde været arkitekterne bag demokratiets indførelse og udarbejdelsen af grundloven, regeringsmagten. Med de øgede spændinger i hertugdømmerne genoptog de nationalliberale deres Ejderpolitik, og i november 1863 vedtog man den såkaldte novemberforfatning for et samlet Danmark og Slesvig.

Danskerne spillede højt spil for Det Tyske Forbund, og særligt Preussen og Østrig kunne ikke andet end opfatte det som en provokation. Preussens forholdsvis nye ministerpræsident Otto von Bismarck (1815-1898) krævede sammen med Østrig 16. januar 1864 novemberforfatningen trukket tilbage inden for 48 timer. Nogle historikere mener, at det var den anledning, som den ambitiøse Bismarck havde ventet på. Han ønskede at styrke Preussens stilling inden for Det Tyske Forbund, der var en forløber for den samlede tyske stat, der blev dannet med Preussen som den ledende magt i 1871.

Den nationalliberale regering i Danmark så krigen som uundgåelig, og efter udløbet af det preussiske ultimatum gik preussiske og østrigske tropper ind i først Holsten og Lauenborg og derefter i Slesvig.

Krigen var i gang.

Dansk selvsikkerhed

Krigens modstander var de samme som under treårskrigen, og i den nationalliberale regering var man sikker på, at danskerne atter kunne besejre fjenden og vinde krigen. Treårskrigen resultatet byggede på en illusion om "Ånden fra '48" og den nationale gejst, der havde ført til styrke og sammenhold og i sidste ende til sejren i 1850.

Det er i dette lys, vi i dag kan forklare den danske selvsikkerhed i 1864. Det kan nemlig undre, at den danske regering troede på egne evner over for den store tyske hær, der talte 70.000 mand mod 43.000 danskere.

En af arkitekterne bag grundloven, D.G. Monrad (1811-1887), var ny, nationalliberal statsminister og opildnede til kamp mod fjenden, til trods for at forudsætningerne var ringe. Siden treårskrigen afslutning i 1850 havde Danmark ikke gjort meget for at forberede sig til en eventuel ny krig. Hæren var under omorganisering, og man manglede befalingsmænd efter de massi-

▲ Danmark med grænsen før og efter 1864.

▲ Ditlev Monrad malet af Constantin Hansen, 1846.

ve tab under krigen 1848-1850. Man indkaldte mandskab, men manglede uniformer, og blev udstyret med det gamle forladerifler, hvor preusserne brugte moderne bagladegeværer, der kunne afgive tre-fire gange så mange skud i minuttet. Skanserne ved Dybbøl var kun halvt færdige, og den gamle Dannevirkestilling i den sydlige del af Slesvig var slet ikke klar til forsvar mod de indtrængende tropper sydfra.

Tilbagetrækningen fra Dannevirke

Dannevirkestillingen går tilbage til den tidlige vikingetid (se side 27) og har spillet en nationalromantisk betydning som et mytisk og uovervindeligt bolmærk mod fjenden sydfra. I virkeligheden var der ikke tale om andet end en række små skanser, der var gravet ned, og der var ingen barakker til soldaterne. Kun få havde ved selvsyn set Dannevirke, og derfor blev Dannevirkestillingen også en **myte**, hvor mange danskere troede, at der var tale om et imponerende forsvarsværk, som var nærmest ubrydeligt.

Den danske hær tog opstilling ved Dannevirke, men hurtigt blev det klart, at forudsætningerne for at holde fjenden ikke var til stede. De sumpe- de områder og den smalle fjord, der normalt kunne holde fjenden væk, var frosset til is, og stillingen kunne derfor ikke holdes.

Allerede ved de første kampe ved Dannevirke 4. februar 1864 besluttede den øverste danske general, Christian de Meza (1792-1865), mod regeringens ønske, at Dannevirke skulle rømmes og alle soldater trække sig tilbage. Militært set var det den eneste rigtige beslutning, men tilbagetrækningen rystede den danske befolkning, der så Dannevirke som det nationale symbol, der sikrede det danske rige. I sin dagbog skrev forfatteren H.C. Andersens 6. februar 1864, at danskerne har "uden sværds slag forladt Dannevirke. Det er for mig, som om jeg drømte. Det jeg aldrig tænkte mig er sket. Mørk,

Myte: En fortælling, der ofte overleveres mundtlig og som ikke bygger på et sikkert kildegrundlag.

▼ Niels Simonsen (1864): Episode af tilbagetoget fra Dannevirke den 5.-6. februar 1864 – Slaget ved Sankelmark og Oversø. Sammenlign tendensen i billedet med tendensen i billedet, der indleder kapitlet her.

tung stemning". Mange så de Meza som en kujon, og det førte til optøjer i København, der førte til hans afgang.

Krigskorrespondenten P.V. Grove beskrev stemningen i den nationalliberale københavneravis Dagbladet, 7. februar 1864 (kilde 42).

Kilde 42

Farvel Du Dyrebare Dannevirke

I afskedsøjeblikket skriver jeg fortumlet og dybt rystet disse sidste ord fra Slesvig By. Hovedet vrimler af tusinde tanker. Armene er på tilbagetog. Dannevirkestillingen er opgivet, de kostbare værker, hvortil så mangt et stolt håb er knyttet stå nu med fornagtede kanoner, og når dagen i morgen oprinder, vil fjenden triumferende holde sit indtog i Slesvig, hvor alt er forberedt på at give de tyske tropper en festlig modtagelse [...] Den travlhed, der herimod aften herskede i hovedkvarteret, gav bekræftelse på rygtet om, at vor armé virkelig ville vige uden sværds slag, vige med vanære ... Stakkels soldater, stakkels officerer, stakkels Danmark! Hvor tungt at være lille, og dobbelt tungt at regeres af folk, der ikke kunne tåle tanken

om strømme af blod, som hver af Danmarks sønner med glæde ville udgyde for vort fælles fædreland. Det er smukt at være menneskelig, men endnu ikke af menneskeligheds-hensyn at glemme det, som står endnu hørejern: æren! Farvel du dyrebare Dannevirke, hvis navn giver så kraftig genklang i hvert dansk bryst.

Arbejdsspørgsmål:

- 1) Hvilke problemstillinger kan kilden være med til at besvare?
- 2) Forklar kildens syn på tabet af Dannevirke.

Selve tilbagetrækningen foregik mellem 5. og 6. februar 1864, hvor det lykkedes at trække de danske tropper tilbage gennem den hårde vinter. Stemningen fra rømningen af Dannevirke er gengivet i Niels Simonsens samtidige maleri i sort-hvide farvenuancer.

Maleriet forestiller infanterister, der redder en kanon på tilbagetoget fra Dannevirke, og det blev symbolet på de tapre danske soldater, der gjorde deres pligt, og derved markerede det hæderfulde nederlag, der lå i, at man måtte trække sig tilbage. Billedet underbygger derfor den almindelige forestilling om, at nederlaget ved Dannevirke skyldtes hærledelsens og ikke soldaternes svigt. Maleriet beskriver i sine sort-grå nuancer også et romantisk billede af begivenhederne, for det lykkedes kun de danske soldater at redde denne ene og måske et par kanoner mere. Mange sårede blev efterladt, og de resterende 140 danske kanoner og store mængder forråd og ammunition gik tabt ved Dannevirke.

Dybbøl

Efter tilbagetoget fordelte de cirka 40.000 danske soldater sig for at forsvare Jylland, og cirka 26.000 soldater forskansede sig ved Dybbøl. Den første tid måtte soldaterne bruge på at opbygge skansestillinger og deres barakker. De efterladte kanoner ved Dannevirke kunne til en vis grad have forstyrret

▼ Den preussiske fremrykning i 1864.

▲ Fra 1864 er mange menige soldaters liv veldokumenteret i breve, de skrev fra fronten, i fotografier og i erindringer. Her med geværet menig F.S. Hasling fra Frederikshavn, der faldt i 1864. Ved siden af en ukendt kammerat.

preussernes fremrykning mod Dybbøl, men 2. april 1864 begyndte den preussiske hær deres bombardement af Dybbøl.

Forsvarsværket var fortsat ikke klar, og generalerne anmodede statsminister Monrad om at få lov til at rykke stillingerne tilbage fra de forreste skanser, hvor bomberne regnede ned over de forsvarsløse danske soldater. Monrad afviste med den begrundelse, at han ønskede, at de danske stillinger stod stærkt og soldaterne kæmpede hårdt på slagmarken, når freden skulle forhandles. Det mente han ville give bedre danske kort på hånden ved forhandlingsbordet.

Rømningen af Dannevirke og slaget ved Dybbøl blev de to begivenheder, der kom til at definere den korte krig i 1864.

Slagtebænk Dybbøl

Den 18. april 1864 klokken 4 om morgenen indledte preusserne krigens endelige og afgørende bombardement af skanserne ved Dybbøl. 8000 granater regnede de næste seks timer ned over de danske soldater, og da de preussiske infanterister indledte stormløbet på stillingen, var store dele af forsvarsværket bombet i stykker. Det blev et blodbad, og stormløbet på Dybbøl er også blevet kaldt "Slagtebænk Dybbøl", 37.000 preussiske soldater over for 10.000 danske. Klokken 14 var det slut, 4.700 danske soldater og 1.200 preussere havde mistet livet.

Gårdejer Christian Christensen fra Dons ved Kolding var soldat i Skanse 2, og han var en fremragende iagttager med en sikker sprogfornemmelse. I **kilde 43** opsummerer han på få linjer, hvordan krigens gru blev hverdag for soldaterne. Kilden er et lille uddrag af hans krigserindringer, der udkom i 1886.

Kilde 43

Krigsminder fra Dybbøl

Man kan blive tryk, når man stadig står i kruttdammen under granaternes hvasse sprog, og man en tid har haft lykken med sig. Men undertiden bliver man på en temmelig følelig måde revet ud af sit sikkerhedshylster. En granat træffer en mand på hovedet, tager dette med sig og springer i det samme. Stumperne river en arm af en anden, en tredje falder til jorden med gennemskudt bryst, og så fremdeles ligger hele mandskabet fra en enkelt kanon. Der går et stille suk gennem skansebesætningen, modet lammes i et sådant øjeblik. Man hører de hårdt såredes jamren, man ser de døende endnu vride sig i deres blodpøl. Fjenden mærker, hans skud har gjort virk-

ning. Han overdænger os om muligt endnu stærkere med granater for at øge forvirringen. Chefen kalder ambulancerne frem, de endnu levende bæres bort, de døde lægges til side. Der lægges et tæppe over dem, og de bliver liggende til om natten. Reserve-mandskabet kaldes frem, og den tomme kanon bliver atter besat.

Arbejdsspørgsmål:

- 1) Gør rede for kildens ophavssituation, og hvilke spørgsmål kilden kan være med til at besvare.
- 2) Hvordan beskriver kilden situationen?

De danske tropper forskansede sig efterfølgende på Als, mens fredsforhandlingerne i London begyndte. Stormagterne forsøgte at få parterne til at mødes, men den danske regering fortsatte den hårde retorik, der viste sig at blive en katastrofe og helt uden fornemmelse for, hvor svagt landet stod. En fortsat dansk afvisning af et kompromis betød, at forhandlingerne brød sammen og krigen fortsatte.

Den danske regering mistede her muligheden for at slutte krigen og indgå en aftale om at dele Slesvig sådan cirka der, hvor grænsen ligger i dag. Men kongen og regeringen stod stærkt på, at man ikke ønskede en deling af Slesvig, og den 29. juni 1864 indtog den preussiske hær Als, og snart faldt den nationalliberale Monrad-regering, og der blev indgået en våbenhvile.

Nu stod det klart, at Danmark havde forspildt muligheden for at redde det nordlige Slesvig, for nu stod sejrherreerne stærkt på deres krav. Danmark blev krigens helt store taber og måtte afstå Holsten og Lauenborg, og hele Slesvig. Helstaten var dermed opløst, og Danmarks grænse kom til at gå ved Kongeåen, hvilket betød, at Danmark havde mistet 40 procent af sin befolkning og en tredjedel af landets areal.

Ved tabet af hertugdømmerne stod det klart, at Danmark var blevet en småstat uden politisk og militær styrke i Europa. Det satte dybe spor i den nationale selvopfattelse. Man kan tale om, at det moderne Danmark blev født i de sønderskudte skanser ved Dybbøl. Her blev skabt et traume, der se-

▲ "Ottende brigades angreb ved Dybbøl 4.18.1864". Maleri af Vilhelm Rosenstand fra 1894. Maleren deltog selv i krigen, og maleriet er fremstillet til en udstilling på Det Nationalhistoriske Museum Frederiksborg Slot. Hvilket indtryk af krigen i 1864 efterlader billedet?

▲ Preussiske soldater på de ødelagte danske skanser efter kampene.

nere er blevet kaldt "sårfeberen fra Dybbøl", fordi det i mange generationer kom til at definere danske indenrigs- og udenrigspolitik, og har sat sig sine tydelige spor i litteraturen og i, hvordan vi opfatter os selv som nation.

Sønderjylland 1864-1920

Slesvig var blevet delt i forbindelse med fredsslutningen efter krigen i 1864, og tyskerne havde i mange år forsøgt at holde danskheden nede i den nordlige del af Slesvig, hvor det store befolkningsflertal var dansk. Her blev det forbudt at af-

holde undervisningen på dansk, og tyskere blev opfordret til at flytte til Nordslesvig, så koncentrationen af danskere blev lavere.

Flere danskere udvandrede og flyttede nord for Kongeåen, mens andre blev og kæmpede for danskheden. En af dem var H.P. Hanssen (1862-1932), der var født i Nordslesvig, mens det fortsat var en del af Helstaten. Han blev en af de centrale skikkelser i kampen for danskerne i Nordslesvig og var i 1888 med til at oprette en vælgerforening, der opstillede danske kandidater til den lokale valg dag (parlament) i Kiel og til rigsdagen i Berlin.

I 1892 blev der stiftet en skoleforening, der indsamlede penge og ydede tilskud til unge fra mindrebemidlede danske hjem, så de i lighed med de bedrestillede danskeres børn kunne komme på efterskole, højskole eller landbrugsskole i Danmark. Skoleforeningen blev den største af de nationale foreninger.

Med inspiration fra Danmark blev der i 1890'erne dannet foredragsforeninger, hvor man inviterede dansksindede til kaffebord, fællessang (af sange fra den danske sangskat) og foredrag om nationale emner. Der blev opført forsamlingshuse, der blev centre for en folkelig dansk modkultur til embedsmændenes og borgerskabets tysknationale dannelse.

Det svære demokrati

Krigen i 1864 efterlod en desillusioneret nation, hvor den demokratiske begejstring fra 1848-1849 blev afløst af konservativ skepsis. De nationalliberale havde stået bag grundloven i 1849 og havde tilvejebragt et omfattende vælgerkorps, hvor de nationalliberale havde stolet på, at det frie valg ville betyde, at den store landbefolkning ville stemme på de nationalliberale kandidater ved valgene. Sådan gik det ikke, og nu blev de nationalliberale ovenikøbet holdt ansvarlige for krigsnederlaget, og de mistede helt deres indflydelse. Snart gled de ind i konservative kredse, der overtog den politiske ledelse af landet frem til systemskiftet i 1901. Men først skulle der en grundlovsrevidering til.

Selv om store dele af befolkningen ikke kunne stemme til Landstinget og Folketinget – kvinder var helt udelukket, det samme var mænd under 30 år og kriminelle, fattighjælpsmodtagere og tyende – så var der tale om et gan-

ske stort vælgerkorps. Godsejerne havde stået i baggrunden i 1848-1849, men nu var tiden kommet til at få mere politisk indflydelse.

Anledningen blev, at man efter nederlaget i 1864 skulle have en ny grundlov, der passede til det indskrænkede rige. Resultatet blev den reviderede grundlov for 1866.

Det nye var valget til Landstinget, hvor det nu blev bestemt, at 12 af de 66 medlemmer skulle udpeges af kongen. Halvdelen af de resterende 54 medlemmer skulle vælges på almindelig vis, mens den anden halvdel skulle vælges af de største skatteydere. Det kom til at betyde, at Landstinget blev en konservativ forsamling, der i høj grad tilgodeså samfundets øverste lag, herunder især den konservative godsejerklasse.

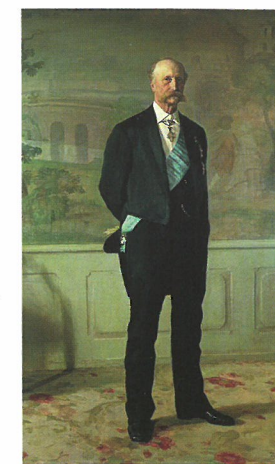
Det betød, at overklassens parti, Højre, der især repræsenterede godsejere og embedsmænd, fik flertal i Landstinget, mens bøndernes repræsentanter, der var samlet i partiet Venstre, havde flertal i Folketinget. Det gav problemer, når der skulle dannes regering og vedtages love, for det krævede flertal i begge kamre.

Forfatningskampen

Perioden 1866-1901 er blevet kaldt forfatningskampen og strakte sig fra grundlovsændringen i 1866 til systemskiftet i 1901. Den handlede dybest set om, hvordan man skulle tolke grundloven. Venstre mente, at når der skulle dannes regering, så skulle man følge flertallet i Folketinget (parlamentarisme) mens Højre mente, at Folketinget og Landstinget var ligestillede, og kongen havde det sidste ord. Når Højre ønskede at overlade det til kongen, var det, fordi de vidste, at han foretrak Højre.

I perioden fra 1870 til 1901 lå regeringsmagten derfor hos Højre, og det skabte i perioder en politisk stillingskrig, for Højre havde flertallet i Landstinget, og Venstre havde flertallet i Folketinget. Det forhindrede love i at blive vedtaget, og statsminister Estrup tog konsekvensen og opløste Rigsdagen og udstedte provisoriske love. Det var en nødtilstand, men i virkeligheden var det udemokratisk, fordi det ikke tog hensyn til flertallet i folketinget, der repræsenterede det store befolkningsflertal. I dag betragter mange Venstre og Konservative (Højre) som ligesindede, borgerlige partier, men sådan var det ikke i slutningen af 1800-tallet, her var de hinandens fjender.

Først i 1901 udnævnte kongen den første Venstre-regering, og det er blevet kaldt systemskiftet. Derfra har vi parlamentarismen, som også gælder i dag, og som betyder, at ingen regering kan blive siddende, hvis den har et folketingsflertal imod sig. Eller sagt på en anden måde: En regering skal have et parlamentarisk flertal i Folketinget bag sig.

▲ Jacob Brønnum Scavenius Estrup (1825-1913).

▼ En ung liberals attentatforsøg på den danske regeringsleder Estrup. Samtidig tegning fra Illustreret Tidende 25. okt. 1885.

Historiebrug

Man kalder det historiebrug, når nogen bruger fortid til noget i nutiden. Man kan skelne mellem en række forskellige former for historiebrug:

Historie som læremester: Når vi bruger erfaringer fra fortiden som begrundelse for de valg, vi træffer i nutiden. For eksempel: "Danmark skal holde sig ude af internationale konflikter. Se selv, hvordan det gik i 1864."

Historie som perspektiv eller spejl: Når vi bruger fortiden til at skabe et møde med noget fremmed og anderledes. For eksempel: "Indtil 1864 var det danske rige en multinational stat, hvor indbyggerne både talte dansk og tysk."

Historie som identitetsdannelse: Når vi danner "jeg-" og "vi-følelse" ved brug af fortid. For eksempel: "Vi danskere går ind for folkestyre, fordi vi allerede i 1849 fik vores demokratiske grundlov."

Historie som argument: Når fortid bruges som argument i aktuelle politiske diskussioner. "En grænsebom mellem Danmark og Tyskland går imod den åbenhed og forsoning i grænselandet, som vi har arbejdet på i mange år."

Historie som underholdning: Når fortid bruges til fornøjelse og tidsfordriv. For eksempel i tv-serien "1864".

Historie som (videnskabs)fag: Når vi studerer fortid på linje med andre videnskabelige fagområder. For eksempel kan undersøgelser af fortiden formidles i bøger, artikler og museumsudstillinger.

Opgave

- 1) Find selv på andre eksempler end de nævnte.
- 2) Er nogle former for historiebrug efter din/jeres opfattelse "bedre" eller mere acceptable end andre? Hvorfor/hvorfor ikke?
- 3) Hvilken form for historiebrug er der tale om på billedet side 149?

Læs mere: Anders Hassing og Christian Vollmond: *Fra fortid til historie*, Columbus 2017, s. 11.

INDUSTRIALISERINGEN

Danmark var først og fremmest et landbrugsland, og det blev det ved med at være helt frem til midten af 1900-tallet. Men der skete en række forandringer i midten af 1800-tallet, der var med til at skabe en generel ændring af **strukturene** i det danske samfund. For at forstå denne udvikling må vi kigge nærmere på, hvad der skete i landbosamfundet, der blev økonomisk lokomotiv for udviklingen.

Kornsalgssperioden

Fra omkring 1830 begyndte priserne på landbrugsprodukter, især korn, igen at stige efter en række år med faldende priser og efterspørgsel. Den danske landbrugsproduktion steg og kunne derved modsvarer den stigende indenlandske og udenlandske efterspørgsel. Den samlede værdi af landbrugsproduktionen blev i perioden fra 1830 til 1875 mere end tredoblet, og tiden er blevet kaldt kornsalgssperioden.

Den stigende efterspørgsel skyldtes primært, at der var en generel befolkningstilvækst i Europa, men også, at industrialiseringen i anden halvdel af 1800-tallet spredte sig fra England til det vestlige Europa, hvilket betød, at en stigende del af befolkningerne var beskæftiget uden for landbruget. Det var tilfældet i Tyskland og i England, og fra 1830 begyndte man gradvis at ophæve importbegrænsningerne på landbrugsvarer.

Den indenlandske efterspørgsel skyldtes ligeledes, at den danske befolkning voksede, og at stadig flere mennesker boede uden for landbruget og derfor efterspurgt fødevarer.

De gode afsætningsmuligheder for korn var med til at motivere de danske selvejerbønder til at opdyrke mere jord og til at forbedre den eksisterende jord. Der blev investeret i nye redskaber som eksempelvis den mere effektive svingplov, og der blev introduceret nye plantesorter med større udbytte.

Udviklingen blev drevet frem af en række forudsætninger, blandt andet var der rigeligt med arbejdskraft på landet på grund af den stigende befolkningstal i landbosamfundet, især blandt husmændene, hvis andel blev fordoblet fra 1835 til 1900. Overalt var der husmænd og landarbejdere på sultegrænsen, der tog det arbejde, der blev udbudt, og til den løn, der blev tilbudt.

Også statsmagten så en mulighed i de gunstige priser, og der blev banet vej for billige lånemuligheder. I 1856 blev Landbohøjskolen oprettet som et sted, der forskede i nye muligheder for landbruget, og som uddannede kommende generationer til at forske i landbosamfundets vækstmuligheder. Man begyndte for eksempel at opdyrke den sandede hedejord, der i 1864 udgjorde cirka en fjerdedel af hele Jylland, og i 1866 oprettede man Det Danske Hedeselskab med det formål, at dette store uopdyrkede område skulle under plov.

Den opdyrkede jord

	1861	1891
Opdyrket jord	2038 km ²	2538 km ²
Procent af areal	53 %	66 %

Kilde: Svend Aage Hansen: Økonomisk vækst i Danmark, bind 1, side 138.

Struktur: Samfundets opbygning fx forholdet mellem samfundets klasser og sociale- og politiske institutioner.